

Τ Ο

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΠΡΟΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

1885 ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

ΕΤΟΣ Β' ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Η'

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἀπαγγελλθεὶς ἐν τῷ Φιλεκπαιδευτικῷ Συλλόγῳ Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τοῦ καθηγη-
τοῦ τοῦ ἐν αὐτῇ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου κυρίου **ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ**.

Σεβασμιότατε Δέσποτα. Εὐγενῆς καὶ φιλόμουσος ὁμήγηρσι!

Τὰ σχολεῖα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐργοστάσια προωρισμένα εἰς τὸ νὰ ἐπεξεργασθῶσι καὶ ἐξευγενίσωσι τὸν ἄνθρωπον καί, ὡς ὁ τεχνίτης παραλαμβάνων τὴν φυσικὴν καὶ ἀκατέργαστον ὕλην καὶ ἐπεξεργαζόμενος μεταποιεῖ αὐτὴν εἰς καλὸν σκεῦος ἢ χρήσιμον ὕφασμα, ὅπως ὁ καλλιτέχνης εἰς τὸ ψυχρὸν καὶ ἄψυχον μάρμαρον ἐμφυσᾷ πνεῦμα καὶ ζῶην καὶ μετατρέπει αὐτὸ εἰς περικαλλῆς καλλιτέχνημα, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὰ ἀληθῆ σχολεῖα παραλαμβάνοντα τὸν τρώφιμόν των ἐν ποιᾷ τινι καταστάσει φυσικῆς ἀμαθείας καὶ ἀβελτηρίας πλουτίζουσι αὐτὸν μὲ παντοίας καλὰς καὶ ὠφελίμους γνώσεις, ἀναπτύσσουσι καὶ καθιστῶσι χρησιμοποιοησίμους τὰς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχικὰς δυνάμεις καὶ διανοίγουσιν αὐτοῦ τοὺς πνευματικούς ὀφθαλμούς, ὥστε ἐπιτυχῶς μὲν νὰ διεξάγῃ τὰς οἰκείας ὑποθέσεις, δεξιῶς δὲ κατανοῆ καὶ ὑποστηρίξῃ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς κοινότητός του, τῆς πατρίδος του, τοῦ γένους του. Τὸ ἡμέτερον γένος, καὶ τοι εἰς ποικίλας σὺν τῷ χρόνῳ περιπετείας περιέπεσε, καὶ τοι δεινὸν ὑπέστη ναυάγιον, ἀλλ' ἀείποτε διὰ μνήμης ἔχον τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ τὴν προγονικὴν εὐκλειαν, διαφερόντως δὲ κεκοσμημένον καὶ μὲ τὴν ἀρετὴν

τῆς φιλομαθείας ὡς μὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν πάτριον κληροδότημα, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς δυσχειμερωτέραις τοῦ ἔθνικοῦ αὐτοῦ βίου ἡμέραις ἐκαλλιέργει τὰ γράμματα, ἀνήγειρε τεμένη τῶν Μουσῶν καὶ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ αὐτῶν προσέφερε τὸ θυμιάμα τοῦ βαθυτάτου πρὸς αὐτὰς σεβασμοῦ καὶ τῆς εὐλαθείας του. Μάρτυς τοῦ λόγου μου πρόχειρος καὶ ἀξιόχρεως ἔστω αὐτὸ τοῦτο τὸ ἡμέτερον Γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων μὲν ὑφίστατο λειτουργοῦν ἐντὸς σμικροτέρου κύκλου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Ἀδριανουπολίτιδος κεντρικῆς σχολῆς καὶ ἐν ᾧ κατὰ καιροὺς ἐδίδαξαν καὶ ἄνδρες διάσημοι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συγγραφαῖς, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τοῦ ὁποῖου ὑπὸ πολλῶ ἀισιωτέρους οἰωνοὺς καὶ ὑπὸ ἀσυγκρίτως κρείττονας περιστάσεις συνερχόμεθα σήμερον, διότι τὴν σήμερον τὰ πάντα εὐνοοῦσι καὶ ὑποστηρίζουσι καὶ δὴ καὶ ἀπαιτοῦσι τὴν τῶν κοινωνιῶν ἀνάπτυξιν. Ἡ συνειδήσις τῆς ὠφελιμότητος καὶ ἀναγκαιότητος τῶν γραμμάτων καταστᾶσα σχεδὸν γενικὴ ἐπέξετάθη καὶ εἰς αὐτὰ τὰ κατώτατα στρώματα τῆς κοινωνίας. Ἀτομά τε ἰδίᾳ καὶ κοινωνίαι καθόλου μετὰ προθυμίας τὰ ὄμματα πρὸς τὸ τέρμα ἔχουσαι προσηλωμένα φιλοτίμως ἀνθαμιλλῶνται περὶ τοῦ βραβεῖου τῆς πνευματικῆς νίκης. Μακάριοι οἱ νικηφόρως σταδιοδρομοῦντες ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ σταδίῳ! Μακάριοι οἱ μὴ ἀπολειπόμενοι ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις μὴδ' ὑστεροῦντες τῶν καιρῶν! Ἐν τῷ σταδίῳ τῆς εὐγενοῦς ταύτης ἀμίλλης ἀγωνίζεται λίαν φιλοτίμως καὶ ἡ ἡμετέρα αὕτη πατρίς διὰ τῶν διαφόρων ἐκπαιδευτηρίων τῆς ἑκατέρου φύλου ἀπὸ καιροῦ· ἀλλ' ἤδη ἡ ἐντόνως καὶ γενικῶς ἐκδηλουμένη προθυμία πρὸς βελτίωσιν τῆς Ἀδριανουπολίτιδος ἐκπαιδεύσεως, ἡ διεύθυνσις πασῶν τῶν δυνάμεων ἐπὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, αἱ γενναιότεραι συνδρομαὶ ὑπὲρ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων, αἱ τε ἐντεῦθεν καὶ αἱ ἐξ εὐγενῶν καὶ μεγαλοψύχων καρδιῶν ἀλλαχόθεν προσρέουσαι, πρόκεινται ἀσφαλέστατον τεκμήριον, ἔνθεν μὲν τῆς φιλοκαλίας ἐν γένει τῶν τε κατοίκων τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης καὶ τοῦ ἡμετέρου γένους, ἔνθεν δὲ ἐπιμαρτυροῦσι τὴν νοημοσύνην καὶ φιλοπατρίαν τῶν προεξαρχόντων ἐν αὐτῇ καὶ διεπόντων τὰ τῆς παιδείας καὶ τὰ κοινά.

Ἐν τοιαύταις λοιπὸν ἡμέραις πνευματικοῦ ὄργασμοῦ καὶ ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως σκόπιμον καὶ καθήκον ὑπέλαβον νὰ ὀμιλήσω «περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ τρόπου αὐτῆς» τοῦτο μὲν ὅπως δῶ λόγον τινὰ τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου τοῖς ἐμπειστημένους

ἡμῖν τὰ ἑαυτῶν τέκνα, τοῦτο δὲ ὅπως τὰς οἰκασθήποτε ιδέας μου περὶ ἀντικειμένου τοσοῦτον ἐνδιαφέροντος πᾶσιν ἡμῖν θέσω πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὑπὸ τὴν κρίσιν ἀκροατηρίου τοσοῦτον πεφωτισμένου καὶ συνετοῦ.

Ὁ διδάσκαλος εἶναι συγχρόνως καὶ παιδαγωγός. Αὐτὸς κατέχει ἐν χερσὶ τὰς ἡνίας τῆς διαγωγῆς τοῦ τροφίμου, εἶναι ὁ οἰακοστρόφος τῆς βουλήσεώς του. Ὅ,τι ὁ παῖς ἤθελε πράξει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν τὸ φῶς τοῦ λογικοῦ εἶχεν ἤδη κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἀνατείλει ἐν τῇ συνειδήσει του καὶ ἐκυριάρχει συγχρόνως τῶν σωματικῶν του ὀρμῶν καὶ στιγμιαίων του ὀρέξεων, τοῦτο πρέπει νὰ κατορθώσῃ ἐν τῷ παιδί ὁ διδάσκαλος, ὁ παιδαγωγός. Ὅ,τι ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ παῖς ἡλικιωθεὶς μέλλει καὶ ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν ὀφείλει νὰ προπαρασκευάσῃ τὸν τρόφιμόν του ὁ παιδαγωγός, ὀφείλει νὰ ἐξεγείρῃ τὴν τάσιν, τὴν προθυμίαν καὶ εὐκολίαν. Ἐν τούτοις ποῖον θὰ ᾔηται τὸ μέλλον τοῦ παιδὸς ἐπιτήδευμα, ἐντὸς τίνων κύκλων τεχνικῶν, βιομηχανικῶν θὰ κινηθῇ καὶ θὰ ἐνεργήσῃ ποτὲ ὁ παῖς, πότερον, τὸν πνευματικὸν ἢ τὸν πρακτικὸν βίον θ' ἀσπασθῇ, τοῦτο ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἡλικία κείται εἰσέτι ἀόριστον, καλύπτεται μὲ τὸν πέπλον τοῦ ἀδήλου μέλλοντος, τοῦτο ὁ παιδαγωγός δὲν δύναται νὰ τὸ προῖδῃ, ἀλλ' οὐδ' ὀφείλει τῇ ἀληθείᾳ ὁ παιδαγωγός ὁ ἀξίος τῆς κλήσεως ταύτης περὶ τούτου νὰ μεριμνᾷ· διότι ὁ ἀληθὴς παιδαγωγός δὲν θεωρεῖ ὡς σκοπὸν τῆς ἐνεργείας του τὴν χρησιμότητα καὶ δεξιότητα, ἣν ἤθελεν ἐξεγείρει παρὰ τῷ παιδί διὰ τὸ ἰδιαιτέρον ἐπάγγελμα, δὲν θεωρεῖ τὸν παῖδα ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐν τινι σωματείῳ, ἐν τινι ἐπαγγέλματι ὅπως φροντίσῃ περὶ τῆς καταλλήλου θέσεως, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καταλάβῃ ποτὲ ἐν αὐτοῖς ὁ τρόφιμός του, καὶ περὶ τῶν πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν συντελούντων μέσων. Ὁ ἀληθὴς παιδαγωγός τιθεὶς κατὰ μέρος τὸ μέλλον τοῦ τροφίμου τοῦ ἐπάγγελμα καὶ ὅλως ἀδιαφορῶν ποῖον θὰ ᾔηται τὸ ἐπιτήδευμα τοῦ βίου, τὸ ὁποῖον ἐπιφυλάσσει τὸ μέλλον εἰς τὸν τρόφιμόν του, θεωρεῖ ἀπλῶς καὶ κυρίως ἐν τῷ τροφίμῳ του τὸν μέλλοντα ἄνθρωπον, ὄχι δὲ τὸν μέλλοντα τεχνίτην, ἔμπορον ἢ ἰατρόν. Ὅθεν προτίθεται νὰ μορφώσῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄνθρωπον καὶ καταστήσῃ αὐτὸν τοιοῦτον, εἰς ὃ,τι ἐκ φύσεως προδιετέθη καὶ προωρίσθη· πανταχοῦ καθοδηγεῖ καὶ συνοδεύει αὐτὸν ἡ ιδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὃν ἰδιαιτέρον, συγγενὲς τῷ θείῳ, προωρισμένον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ εἰς τὸ νὰ ἄρῃ τῆς φύσεως καὶ ἐπομένως καὶ ἀξίον καὶ προσδεδόμενον τῆς πρὸς τοῦτο

ἀγωγῆς. Ἐπὶ ταύτην τὴν οὐσίαν καὶ τοῦτον τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου διευθύνεται τὸ βλέμμα τοῦ παιδαγωγοῦ, εἰς τοῦτο τείνουσιν ἅπασαι αἱ προσπάθειαι καὶ οἱ μόχθοι. Ἐὰν ὁ τρόφιμος καταστῇ ἐγκρατῆς τῆς μητρικῆς αὐτοῦ γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἐὰν διὰ τινων θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν, φυσικῶν καὶ γεωγραφικῶν γνώσεων κατανοήσῃ πως ἑαυτὸν καὶ τὸν περὶ ἑαυτὸν κόσμον, ἐὰν ἐν ἄλλαις λέξεσι διὰ τῶν καταλλήλων μέσων αἱ πνευματικαὶ τοῦ τροφίμου δυνάμεις ἀφυπνισθῶσιν καὶ ἐνισχυθῶσιν, ἐὰν τὸ φρόνημα καὶ ἡ βούλησις τύχῃσι τῆς προσηκούσης τῷ ἀνθρώπῳ διευθύνσεως, ἐὰν ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ καρδιά ἀνοιχθῶσιν καὶ ἀγαπητῶς διατεθῶσιν πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἐὰν ὀλόκληρος ἐνὶ λόγῳ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ διαπλασθῇ καὶ καταστῇ ἐπιδεικτικὴ καὶ φίλη παντὸς ὅ,τι καλὸν καὶ εὐγενές, ἡ μόρφωσις αὕτη ἤρκεσεν, ἡ μόρφωσις αὕτη θὰ δυνηθῇ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν εἰς τὸ νὰ τηρήσῃ ἐντίμως τὴν θέσιν του ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ καὶ νὰ προσαποκτήσῃ εὐκόλως τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην ἰδιαίτεράν τέχνην καὶ δεξιότητα.

Ποίαν λοιπὸν πορείαν ὀφείλει νὰ πορευθῇ ὁ παιδαγωγὸς ὅπως καταστήσῃ εἰς τὸ σκοπούμενον τέρμα; Τίνα μέσα διατίθῃσιν ἡ σχολὴ ὅπως ἐπιχθῇ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ, ὅπως κατορθώσῃ τὴν κατ' ἄμφω τελειοποίησιν τῶν τροφίμων τῆς κατὰ τε τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἦθος;

Ὁμολογουμένως τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ὑγιούς ἀνατροφῆς κατατίθενται ἐν τῷ οἴκῳ, ἡ δὲ σχολὴ συμπληροῖ καὶ τελειοποιεῖ τὴν κατ' οἶκον ἀγωγὴν. Οἱ πρῶτοι ἄρα τροφεῖς καὶ παιδαγωγοὶ τῶν τέκνων τῶν εἶναι οἱ γονεῖς καὶ πρὸ πάντων ἡ μήτηρ, ἥτις, ὅπως ἐμφύτῳ φιλοστοργίᾳ φερομένη μεριμνᾷ περὶ τῆς σωματικῆς τῶν τέκνων τῆς εὐεξίας, οὕτω πολλῶ μᾶλλον ὀφείλει ὑπὸ τῆς ὀρθῆς κρίσεως ὀδηγουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ λόγου φωτιζομένη νὰ φρονιζῇ περὶ τῆς ψυχικῆς αὐτῶν εὐρωστίας νηπιόθεν ἕτι ἐξεγείρουσα ἐν αὐτοῖς τὰς καλὰς ἐξεις, ἐθίζουσα αὐτὰ εἰς τὴν ὑπακοήν, εἰς τὴν ὑπακοήν, ἥτις εἶναι τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς ἀνατροφῆς καὶ ὁ οὐσιωδέστατος ὅρος πάσης τῆς ἄλλης μορφώσεως, εἰς τὴν τάξιν, εἰς τὴν καθαριότητα, εἰς τὴν λιτότητα, εἰς τὴν φιλαλήθειαν· καὶ πάσης εὐκαιρίας ἐπιλαμβανομένη ὅπως ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς ἀπαλὰς αὐτῶν ψυχὰς αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης, μετριοφροσύνης, φιλοτιμίας, εὐσεβείας καὶ πάνθ' ὅσα συντελοῦσιν εἰς τὸ καλῶς καὶ εὐδαιμόνως βιοῦν ἐν τῷ βίῳ. Ὅτι δὲ αὕτη ἡ κατ' οἶκον

ἀνατροφή ἢ κατ' ἔθος καὶ ἄσκησιν ἐνεργουμένη ἀποτελεῖ οὐ μόνον τὴν βάσιν καὶ ἀφετηρίαν τῆς ὑγιούς ἀνατροφῆς, ἀλλ' ὅτι ἐκ ταύτης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κρέμαται ἡ ὄλη τοῦ ἀνθρώπου τύχη, περὶ τούτου ἐπιμαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ βαθυνοῦστατος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς παρατηρητῆς, ὁ Ἄριστοτέλης. Ὁ μέγας Ἄριστοτέλης, εἰπὼν πρῶτον ἐν τῇ Ἠθικῇ του ὅτι αἱ καλὰ ἀνθρώπινα πράξεις εἶναι ψυχῆς ἐνέργειαι κατ' ἀρετὴν, προστίθησι κατόπιν ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἐξ ἔθους παράγινεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἐσχῆκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει, ἐπιλέγει ὁ μέγας φιλόσοφος, τὸ οὕτως ἢ οὕτως ἐκ παίδων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος γινώσκων ὅτι αἱ κατ' οἶκον καλὰ ἀντιλήψεις καὶ τὰ καλὰ τῶν γονέων παραδείγματα ἀνεξαλείπτως ἐγγραττονται εἰς τὰς ἀπαλὰς τῶν νέων ψυχὰς, τοιαύτας τινὰς ὑποθήκας διδῶσι τοῖς γονεῦσιν ἐν τῇ τρίτῃ τῶν πρὸς τοὺς γονεῖς ὁμιλιῶν του. Αὕτη μάλιστα ἡ ἡλικία ἀναβοᾷ ὁ Χρυσορρήμων πατήρ, τῶν καλῶν δεῖται ἀκουσμάτων ἀπαλὴ γὰρ οὕσα ταχέως ἐναποτίθεται τὰ λεγόμενα, καθάπερ τινὸς σφραγίδος τῆς ἀκροάσεως ἐν καιρῷ τῇ διανοίᾳ τῇ τούτων ἐντυπουμένης· ἄλλως τε καὶ ὁ βίος αὐτοῖς τότε ἀρχὴν ἔχει πρὸς κακίαν ἀποκλίνειν ἢ ἀρετὴν. Ἄν μὲν οὖν τις αὐτοὺς ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν καὶ προθύρων ἀπαγάγῃ μὲν τῆς πονηρίας, χειραγωγῆσῃ δὲ πρὸς τὴν ἀρίστην ὁδόν, ὥσπερ εἰς ἕξιν τινὰ καὶ φύσιν αὐτοὺς καταστήσει λοιπόν, καὶ οὐδὲ ἐκόντες μεταβαλοῦνται ῥαδίως πρὸς τὸ χεῖρον, τῆς συνηθείας ταύτης ἐλκούσης αὐτοὺς πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν. Ὁρθῶς λοιπὸν ἡ παιδικὴ ἡλικία παραβάλλεται παρὰ τῶν νεωτέρων σοφῶν πρὸς τὸ ἀναλελυμένον ἢ πεπυρακτωμένον μέταλλον. Ἐφ' ὅσον ὁ σίδηρος εἶναι θερμὸς, ἐπιδέχεται πᾶσαν ἐπεξεργασίαν καὶ μορφήν· ψυχρανθεὶς δὲ θραύεται. Οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος κυρίως ἐν μόνῃ τῇ εὐπλάστῳ παιδικῇ ἡλικίᾳ διαπλάττεται.

Διὰ τῆς κατ' οἶκον λοιπὸν ἀνατροφῆς προπαρασκευασμένον παραλαμβάνουσα ἡ σχολὴ τὸν παῖδα ἐποικοδομεῖ μὲν καὶ προάγει τὴν ἀνατροφὴν ἐπὶ τῶν ἤδη τεθειμένων βάσεων δι' αὐστηρίας καὶ πάσας τὰς τάσεις τῆς νεότητος ῥυθμιζούσης πειθαρχίας, δι' ἀγρόπνου ἐπιτηρήσεως καὶ πεφωτισμένης ὀδηγίας καὶ νουθεσίας, διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν διδασκάλων, διὰ τῆς ἐπιρροῆς χρηστῶν ἠθῶν ἐπικρατούντων ἐν τῇ σχολῇ· ἀλλὰ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς ἔγκειται ἐν τῷ τρόπῳ τῆς διδασκαλίας.

Ἵπεδείχθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι πᾶσα σχολή προτίθεται σκοπὸν διττόν, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας καὶ τὴν διάπλασιν τῆς καρδίας, τοῦ ἤθους. Πᾶσα σχολή ἐπιδιώκουσα τὸν ἕτερον μόνον τῶν δύο τούτων σκοπῶν ἐλλείπει οὐσιαστικῶς εἰς ἑαυτήν. Ἀνάγκη δὲ ἤδη νὰ προσθέσω ὅτι ὁ σκοπὸς ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτηῖρος, εἰς τὴν δεύθυνσιν τῆς καρδίας καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ τροφίμου εἰς πᾶν ὅ,τι καλὸν καὶ εὐγενές, εἶναι ὁ οὐσιαστικώτερος καὶ ὑψηλότερος, διότι μόνον ἡ καλὴ καὶ ἡ εὐθεῖα θέλησις ἀναδεικνύσει τὸν ἄνθρωπον πράγματι ἄνθρωπον. Ἐν τούτοις ἅπαντα αὕτη ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας καὶ τῆς βουλήσεως ἐσώτατα συνδέεται μὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰς γνώσεις ἡμῶν· διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι πᾶσα ἡμετέρα ἐπιθυμία, πᾶν ἀνθρώπινον πάθος, πρὶν ἢ πραγματοποιηθῆ, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἡμετέραν συνειδήσιν, ἤτοι εἰς τὸ σύνολον τῶν ἡμετέρων πεποιθήσεων καὶ γνώσεων, ἃς ἔχομεν ἀποτεθησαυρισμένας ἐν τῇ κεφαλῇ ἡμῶν. Αὗται αἱ πεποιθήσεις καὶ γνώσεις ἀναλόγως τῆς ποιότητός των ἢ ἐπιδοκιμάζουσαι τὴν ἐπιθυμίαν ἐπιτρέπουσι τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς, ἢ ἀποδοκιμάζουσαι ἀναστέλλουσιν αὐτήν· ἢ καὶ ἀντιστρόφως· ἅπαντα τοῦ ἀνθρώπου αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ ἀποφάσεις ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς ποιότητος τῶν ἡμετέρων γνώσεων ἐξαρτῶνται τὰ συναισθήματα, αἱ προθέσεις ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος λόγου χάριν, ὅστις ἀνέπτυξεν ἐν ἀρμονίᾳ τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ὅστις συνησθάνθη τὴν γλυκύτητα τῶν καρπῶν τῶν γραμμάτων, ὅστις ὑπελόγησε τὴν ἐπὶ τῆς κοινωνίας εὐεργετικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν, ὅστις ἐμόρφωσεν ὀρθὴν καὶ ὑψηλὴν ἰδέαν, κατενόησε τὸν προορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, οὗτος παρὰ τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ ἀναγνωρίζει καὶ ἐκτιμᾷ πολλῶ μᾶλλον τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἀγαθὰ, παρὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ σώματος, αἰσθάνεται καὶ ἱκανοποιεῖ ἐν μείζονι μέτρῳ τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ὀρέξεις, παρὰ τῷ τοιοῦτῳ ἐμφιλοχωροῦσιν ἐνὶ λόγῳ ὅλως διάφοροι τάσεις καὶ συναισθήματα ἢ παρὰ τῷ μὴ ἀνεπτυγμένῳ ἢ καὶ τῷ μονομερῶς ἀνεπτυγμένῳ ἀνθρώπῳ. Ἐπίσης εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι φωνὴ τις ἰσχυρά, φωνὴ ἀντηχοῦσα εἰς τὰ βάθη τῆς ἡμετέρας καρδίας ἀποκαλύπτει ἡμῖν δυνάμιν τινα ἀόρατον, ὅτι ἡ φύσις ὀλόκληρος, ἡ μαρμαρυγὴ τῶν οὐρανίων ἀστέρων, τὰ σκιερὰ δάση, οἱ καταρρέοντες χεῖμαρροι ἀναγγέλλουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν θεότητα καὶ ὑποχρεοῦσιν αὐτὸν εἰς τὸ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν παρουσίαν αὐτῆς·

ἀλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ταύτης τῆς προσκλήσεως ὀρμώμενος, ὑπὸ τούτου τοῦ ἐμφύτου αἰσθήματος ἐλαυνόμενος προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτῆς, εἴτε ἐν τῇ πορείᾳ καὶ ἀναπτύξει τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν καὶ ἐν τοῖς ἀϊδίοις νόμοις τοῖς διέπουσι τὰ τῶν βροτῶν, εἴτε ἐγκύψας μᾶλλον ἐπισταμένως εἰς τὸ μέγα βιβλίον τῆς περιτομιζούσης ἡμᾶς φύσεως κατανοήσῃ τὸ ὕψος καὶ βάθος τῆς σοφίας, δι' ἧς τὸ οὐράνιον τοῦτο τοῦ παντός οἰκοδόμημα λειτουργεῖ, ὅταν διείδῃ τοὺς αἰωνίους νόμους, δι' ὧν διακυβεύεται, ὅταν παρατηρήσῃ τὴν ἐν τῷ παντὶ σκοπιμότητα, τάξιν καὶ ἀρμονίαν, ὅποια τότε συναισθήματα φόβου, ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ συναρπάζουσι τὴν καρδίαν του, συναισθήματα λέγω σεβασμοῦ πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν, τοῦ ὁποίου τὴν σοφίαν, τὴν παντοδυναμίαν καὶ ἀγαθότητα ὁμοφώνως κηρύττουσι τῶν παντοδυνάμων αὐτοῦ χειρῶν τὰ ἔργα! Δύναται τις τότε ἐκ σεβασμοῦ νὰ μὴ ἀποκαλύπτῃ μετὰ τοῦ μεγάλου Νεύτωνος τὴν κεφαλὴν του καὶ κατὰ μόνην τὴν μνεῖαν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ὀνόματος; Ὅποια δὲ τότε ἄρα καὶ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης διεγείρονται ἐν τῇ καρδίᾳ του, εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν δοτῆρα τῆς ζωῆς καὶ ὑπάρξεως! Ὅποια τότε προθυμία συναρπάζει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ προσεγγίῃ αὐτῷ τὴν προσκύνησιν, τὴν λατρείαν του, τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην μαρτυρίαν τῆς εὐγνωμοσύνης του, καὶ τὴν ἔτι ὑψηλότεραν λατρείαν, τὴν ἐσωτερικὴν, συνισταμένην εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ θελήματος! Μία ἄρα ἔμφρων καὶ λελογισμένη τῆς φύσεως διδασκαλία, ὀρθαὶ ἄρα καὶ εὐγενεῖς περὶ τῶν ὄντων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν γνώσεις ὅποια καὶ ὅποια εὐγενῆ συναισθήματα διεγείρουσιν ἐν ἡμῖν! Ὅποσον συμβάλλονται εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος, εἰς τὴν ἐξευγένισιν τῆς καρδίας! Ἡ ποιότης λοιπὸν τῶν ἡμετέρων γνώσεων ἔχει μεγίστην ῥοπήν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἡμετέρου ἤθους. Ἡ εὐδαίμων μεταβολή, τὴν ὁποίαν ἐπιφέρουσιν αἱ εὐγενεῖς γνώσεις ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ θεωρεῖν, τοῦ σκέπτεσθαι, τοῦ συναισθάνεσθαι τὰ πράγματα, ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἀξίαν. Ὡσαύτως ἄς εἰσαγάγωσιν οἱ γονεῖς τὰ ἑαυτῶν τέκνα εἰς τὸ μυστήριον τῶν θυσιῶν, ὅσας ὑφίστανται ὑπὲρ αὐτῶν, ἄς πληροφορήσωσιν αὐτὰ πόσας ἡμέρας καὶ ἐβδομάδας ὀφείλουσι νὰ ἐργασθῶσιν ὅπως τοῖς ἀγοράσωσι τὰ φορέματά των, τὰ βιβλία των καὶ ὑποστῶσι πάντα τὰ λοιπὰ ἐξόδα τῆς ἐκπαιδεύσεώς των, καὶ θὰ ἴδωσιν ὅτι τὰ τέκνα αὐτῶν δὲν θὰ τοῖς ἦναι πλέον ἀχάριστα. Συχνάκις τὰ τέκνα ἀγνοοῦσι τὰς ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας, συχνότερα δὲ ἀδυνατοῦσιν εἰς τὸ νὰ

ἐκτιμῆσωσιν αὐτάς. Ὁρθῶς παιδαγωγούμενα ἤθελον εἶσθαι εὐγνωμονέστερα, ἢ εὐγνωμοσύνη ἤθελε καταστῆ παρ' αὐτοῖς οὐσία τις ζῶσα καὶ ἐνεργός. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν μὀρφωσις τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν ἢ ἀμέσως ἐπὶ τὴν καρδίαν καὶ τὸ ἦθος ἐπιδρῶσα ὀφείλει νὰ γείνη διὰ τῆς διδασκαλίας, ἣτις διὰ τοῦτο εἶναι τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἀνατροφῆς.

Ἡ διδασκαλία λοιπὸν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ παιδαγωγοῦ εἶναι μέσον πρὸς μὀρφωσιν τῆς βουλήσεως. Ἡ διδασκαλία θὰ φροντίσῃ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸν νέον ὀρθὴν καὶ σαφῆ γνῶσιν τῆς οὐσίας καὶ τῶν ὄρων χριστιανικοῦ χαρακτῆρος, ν' ἀποθησαυρίσῃ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ πλοῦτον ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, καὶ θὰ προσπαθήσῃ ὅπως αἱ ἰδέαι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου ἐκλάμψωσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ τροφίμου ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ἀκριβείᾳ καὶ αἴγλῃ καὶ καταστάσῃν ὁ κύριος σκοπὸς τῆς βουλήσεώς του. Ἄλλ' ἢ ἠθικότης εἶναι οὐσιωδῶς πράξις, ἢ ἠθικότης ὡς πρακτικὴ ἀρετὴ καὶ ὄχι θεωρητικὴ θὰ ἐκτελεσθῇ ἐν τῷ βίῳ διὰ ποικίλης ἐπενεργείας τοῦ ἀτόμου εἰς ἑαυτὸ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Ὁ ἐνηλικιωθεὶς τρόφιμος θὰ ἐπιδιοθῇ εἰς ἐπιδιώξιν καὶ πραγμάτωσιν διαφόρων σχεδίων μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο διάφορα μέσα. Ἡ ἐπιτυχὴς ἐκλογή τῶν εὐγενῶν τούτων σκοπῶν δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς περιστοιχιζούσης τὸν ἀνθρωπον φύσεως. Ἡ διδασκαλία λοιπὸν δὲν θὰ δώσῃ εἰς τὸν τρόφιμον διὰ τὸν μικρὸν καὶ πολυκύμαντον πλοῦν τοῦ βίου μόνον τὴν πυξίδα, τουτέστι τὰς θρησκευτικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ θὰ προικίσῃ αὐτὸν πλουσίως μὲ γενικὴν ἱκανότητα, ὅπως ἀνεξαρτήτως ἐκλέγῃ, ἀποφασίσῃ καὶ πράττῃ. Ὅπως ὁ παιδαγωγὸς ἐφιχθῇ τοῦ σκοποῦ τούτου, θὰ ἐξεγείρῃ διὰ τῆς καταλλήλου πνευματικῆς τροφῆς πνευματικὴν εὐκίνησίαν καὶ ἐνεργητικότητα, ποικίλην ἐπιδεκτικότητα καὶ παραγωγικότητα, ἐνὶ λόγῳ θὰ προικίσῃ αὐτὸν μὲ γενικὴν τινα μὀρφωσιν κατορθουμένην τοῦτο μὲν διὰ τῶν φυσικομαθηματικῶν μαθήσεων, τοῦτο δὲ διὰ γνώσεων ἱστορικῶν, θρησκευτικῶν, φιλολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν. Καὶ αἱ μὲν φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν πρακτικὴν πλευρὰν τῆς γενικῆς ταύτης μορφώσεως, εἰσάγουσιν εἰς τὴν ἀπειρον καὶ συγκεχυμένην πληθὺν τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ φαινομένων ἐνόητα καὶ σαφήνεια ταξιθετοῦσαι τὰ φαινόμενα καὶ ἐξηγοῦσαι αὐτά. Ἐνῶ δὲ καθιστῶσιν οὕτως εἰς ἡμᾶς γνωστὰ τὰ τε προσεχέστερα ἡμῖν καὶ εὐκολώτερα τῆς φύσεως ἀντικείμενα, καθὼς καὶ τα μᾶλλον ἀξιοπεριεργα καὶ θαυμαστότερα φαινόμενα, καὶ ἀνε-

λίσσουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἡμετέρας διανοίας τὸ μέγα τῆς φύσεως πανόραμα, ἐκτείνουσιν ἐπ' ἀπειρον τὸν πνευματικὸν ἡμῶν ὄριζοντα, διδοῦσιν ἡμῖν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἀρχώμεν τῆς φύσεως καὶ καθιστῶσι αὐτὴν ὄργανον τῶν ἡμετέρων προθέσεων καὶ συμφερόντων. Ἡ δὲ ἱστορία, ἢ θρησκεία, ἢ φιλοσοφία καὶ αἱ γλῶσσαι μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἀριστουργημάτων τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἀπαρτίζουσι τὴν ἠθικὴν πλευρὰν πρὸ πάντων δὲ ἢ Ἑλληνικὴ Ἱστορία καὶ Φιλολογία θεωροῦνται πανταχοῦ ὡς λίαν κατάλληλοι ὅπως σχηματίσωσι τὸ κέντρον πάσης ἀνωτέρας παιδαγωγικῆς διδασκαλίας.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία καὶ Φιλολογία εἰσάγουσι τὸν νέον εἰς τὸν βίον καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καθιστᾶσιν αὐτὸν ἱκανὸν εἰς τὸ νὰ κατανοῇ καὶ ἐνδιαφέρηται εἰς τὰ μεγαλουργήματα μιᾶς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἀνεπτύχθη μετ' ἀπκραμιλλοῦ χάριτος πᾶν ἀληθές, πᾶν καλόν. Ἡ ἀνυπέροβητος καλλονὴ καὶ τελειότης τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῶν συγγραφέων, ἢ νεανικὴ ζωηρότης, ἢ ἀφέλεια, ἀπλότης καὶ πλαστικότης αὐτῶν, καθίστησιν αὐτοὺς ἐπιτηδεῖους εἰς τὸ νὰ γείνωσιν ἢ πρώτη βεβή, δι' ἧς ποτιζομένη ἢ νεολαία ἀναδεικνύται ἐπιδεκτικὴ παντός ἀληθοῦς καὶ καλοῦ, πάσης ὑψηλοτέρας μαθήσεως. Δι' ἡμᾶς δὲ πρὸ πάντων τὰ πνευματικὰ καλλιτεχνήματα τῆς μεγάλης καὶ μεγαλοῦργοῦ γενεᾶς τῶν ἡμετέρων προγόνων, τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα εἶναι ἢ ἀπολύτως ἀναγκαῖα τροφή, δι' ἧς τρεφομένη ἢ νέα γενεὰ θὰ καταστῇ ἱκανὴ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀποστολὴν τῆς καὶ βαδίσῃ εἰς τὰ ἔχνη τῶν μεγαλοῦργῶν προγόνων τῆς· εἰσὶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος, ἐξ οὗ θὰ βλαστήσῃ ἑλληνικὸν φρόνημα, ἑλληνικὴ φιλοπατρία καὶ πρὸ πάντων ὁμοίομορφος ἑλληνικὸς χαρακτήρ. Ἄλλ' ἐνῶ πλεῖστα ὅσα εἰσὶ τὰ ὠφελήματα, ὅσα δυνάμεθα νὰ καρπωθῶμεν ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν προγονικῶν ἡμῶν συγγραμμάτων, περιορίζομαι ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ χαράξω διὰ τινων γραμμῶν ἰδιάζοντάς τινας χαρακτῆρας αὐτῶν, νὰ ἐξάρω καλλονάς τινας, ἰδέας καὶ χάριτας, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτὰ ἀξία μελέτης καὶ ἀντικείμενα ἐνδλεχοῦς σπουδῆς παντός, ὅστις περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν κατ' ἀνθρωπον μὀρφωσιν ἑαυτοῦ.

Ἡ ἰδιότης ἐκείνη, ἣτις ἀναφαίνεται πανταχοῦ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ, ἰδίως ζωηρότητα καὶ ἐπιτυχέστατα ἐνεχαράχθη καὶ ἐντὸς τῶν γραπτῶν μνημείων τοῦ ἔθνους τούτου, ἐντὸς τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων του. Ἡ ἰδιότης αὕτη εἶναι ἢ βαθεῖα τοῦ καλοῦ αἰσθησις καὶ ἢ

ἐπιτυχῆς αὐτοῦ παράστασις καὶ ἀπεικόνισις. Ἡ ἰδιότης αὕτη ἀναλαμβάνει κατὰ πᾶσαν ὄψιν τοῦ βίου τοῦ λαοῦ τούτου. Αὕτη ὑπετυπώθη ἄριστα ἐντὸς τῆς μυθολογίας του, ἥτις διαπρέπει ἐν νοημονεστάτῃ καλλονῇ. Αὕτη καταφαίνεται ὀφθαλμοφανῶς ἐν τῇ ἀνεφίκτῳ ἐκείνῃ τελειότητι καὶ καλλονῇ, ὑφ' ἣν παρίστανται ἡμῖν τὰ ἔργα τῶν ὠραίων τεχνῶν. Ἐπιμαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὴν τέχνην τὴν γυμναστικὴν, εἰς τὴν γυμναστικὴν, ἥτις, ὅπως ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀνέζησε, πόσον οἰκειότερον θὰ ἀνεβίου καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ὡς πάτριον ἀγαθὸν ἐπανακάμπτει εἰς τὸ πατρῶον ἔδαφος, εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς κοιτίδα, καιρίως θὰ συνετέλει εἰς τε τὴν εὐρωστίαν καὶ τὴν εὐρυθμίαν τοῦ ἡμετέρου βίου. Αὕτη ἡ καλλονὴ τέλος παρατηρεῖται ἐν ταῖς λέξεσιν αὐταῖς, τῇ προσφθίᾳ τῷ ῥυθμῷ. Ταύτην λοιπὸν τὴν ἰδιότητα ἐντυγχάνομεν ἀκριβέστατα κατατεθειμένην καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ λαοῦ τούτου. Ἡ ἀρχαιότης ἐνὶ λόγῳ προσέχει κατὰ τὴν αἴσθησιν τῆς φυσικῆς ἀπλοῦκῆς ὠραιότητος. Εἰς ἄλλα ἔστρεψαν τὸ βλέμμα οἱ μεταγενέστεροι. Τὰ πνεύματα πυρωθέντα ὑπὸ τοῦ πυρός τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐστράφησαν περὶ τὴν συζήτησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἐφρόντισαν περὶ τῆς ὅσον ἔνεστι ζωηρᾶς αὐτῶν παραστάσεως χαίρειν ἐάσαντες τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τὴν ὠραιότητα. Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς ἐθήρευσαν τὸ καλόν, ὑπὸ τοῦτο τὸ ἔνδυμα ἐπαρουσιάζοντο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των αἱ μεγάλαι καὶ ὑψηλαὶ ἰδέαι καὶ ἐνεχαράσσοντο εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν διότι μόνον διὰ τῆς ἰδιότητος ταύτης λαμβάνει ἔργον τι πνευματικὸν ψυχὴν ζῶσαν, ἀνυψοῦται ὑπὲρ τὴν περιωρισμένην ὑπαρξίν τοῦ ποιητοῦ του καὶ ὅμοιον πρὸς τὰ δημιουργήματα τοῦ οὐρανοῦ δημιουργοῦ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸν τύπον τῆς ἀθανασίας καὶ τὴν σφραγίδα τῆς αἰωνίας νεότητος. Ἀπλῆ π. χ. παραθεσις τῶν τραγωιδῶν τοῦ ἡμετέρου Σοφοκλέους πρὸς τὰ δημιουργήματα τοῦ Ἄγγελου ποιητοῦ Σαιξπήρου ἢ πρὸς τὰ καλλιτεχνήματα τοῦ ἀρίστου Γερμανοῦ ποιητοῦ, τοῦ Γοίθιου, ἀρκούντως πείθει ἕκαστον ὅτι τὰ προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς θεῖόν τι θέλητρον, τὸ ὁποῖον βικίως δεσμεύει τὸ πνεῦμα καὶ παρέχει αὐτοῖς αἰωνίαν νεανικὴν ὄψιν.

Ἡ ἀπλότης πρόκειται ἡμῖν ἄλλη ἀρετὴ τῆς ἀρχαιότητος. Δύο ὑποκριτῶν εἶχεν ἀνάγκην ὁ Αἰσχύλος πρὸς παράστασιν τῶν ἀριστουργημάτων του, τρεῖς ἦσαν ἀρκετοὶ εἰς τὰ καλλιτεχνήματα τοῦ Σοφο-

κλέους. Ἐν ἐπίθετον, τὸ ὁποῖον προσάπτει ὁ Ὀμηρος εἰς ἀντικείμενόν τι, παρίστησι τὴν εἰκόνα ζωηρότατα ἐνώπιον τῆς ἡμετέρας φαντασίας. Αἱ φυσικώταται ἐκεῖναι παρομοιώσεις, τῶν ὁποίων γέμουσι τῇ ὀμηρικῇ ποιήματα στρέφονται περὶ στενωτάτον τινα κύκλον ἀντικειμένων. Καὶ ἡ γλῶσσα αὕτη παρίσταται τόσον ἀπλῆ, ὥστε δύναται ν' ἀπαρέσῃ εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς πλατυρρημοσύνης τῆς ἐποχῆς ἡμῶν σκιατραφηθέντας. Φέρωμεν εἰς νοῦν τὰς ἀπλᾶς, χαριέσσας ἱστορίας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας, ὁ Ἡρόδοτος, διηλώνει τὰ μεγάλα τῶν περσικῶν πολέμων κάτορθώματα, παρατηρήσωμεν τὴν ἀπλότητα, μεθ' ἣς ὁ Ξενοφῶν ἐκτίθησι τὴν ἀπειρῶν δυσχερειῶν ἀνάπλεον ἐπάνοδον τῶν μυριῶν, ἐνθυμηθῶμεν διὰ πόσον ὀλίγων μέσων τοῦ ῥητορικοῦ ὕψους τὸ ἄκρον ἄκρον, ὁ Δημοσθένης, διαβιβάζει εἰς τῶν ἀκροατῶν του τὰς ψυχὰς τὴν ἐσωτάτην ἠθικὴν ἀγανάκτησίν του ἐπιτυγχάνων νὰ παραστήσῃ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Φίλιππον ὡς ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς δουλείας, τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ψεύδους, τῆς ἀρετῆς κατὰ τῆς κακίας.

Ἡ φιλοκαλία λοιπὸν καὶ ἡ ἀπλότης, δύο οὐσιώδη προσόντα τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δύο συμφυεῖς χαρακτῆρες τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἐφ' αἷς διακρίνονται τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τῶν ὁποίων ἀρετῶν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ἐμφυτευόμενα διὰ μέσου τῆς μελέτης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν ἐγκαίρως καὶ ἐπιτηδεῖως εἰς τὰς τῶν σπουδαζόντων ψυχὰς καὶ διαπλάττοντα αὐτὰς εἰς ἀρμονικὴν τινα εὐγένειαν ἐξωτερικῶν τρόπων καὶ ἐσωτερικοῦ ἤθους, ἔνθεν μὲν λειαινέουσι φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν τραχύτητα τῆς περὶ τοὺς τρόπους καὶ τὸ διανοεῖσθαι φυσικῆς βαρβαρότητος καὶ σκαιοτήτος, χαρακτῆρας ἀπλοῦκούς, κοσμίους καὶ φιλοκάλους διαπλάττοντα καὶ ἰαματικῶς ἐπιδρῶντα ἐπὶ τραυμάτων, τὰ ὁποῖα πολυετῆς ὀλέτειρα βάσκανος μάστιγος κατήνεγκε κατὰ τοῦ γένους ἡμῶν, ἔνθεν δὲ μορφοῦσιν ἄνδρας ἐν ἐπιγνώσει ἐραστὰς καὶ ζηλωτὰς τῶν πατρῶων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Ἐν τῇ σειρᾷ δὲ ταύτῃ τῶν πατρῶων ἀγαθῶν ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐξάρω ἰδίως τὴν πᾶσιν ἡμῖν γνωστὴν πατρῶαν λιτότητα, τὴν πατρῶαν φιλοπατρίαν καὶ τὴν πατρῶαν εὐσέβειαν, ἀγαθὰ, μετὰ τῶν ὁποίων ἦσαν συντεθραμμένοι οὐ μόνον οἱ πάλαι ἐκεῖνοι καὶ ἀρχαιότεροι πρόγονοι ἡμῶν, οἱ ἱεροφάντορες τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ χθὲς ἔτι καὶ πρῶην ἐν ἡμέραις βαρείας καὶ χαλεπαῖς βι-

οὔντες πατέρες ἡμῶν, οἵτινες ἀπὸ τούτων μάλιστα τῶν ἀρετῶν ὁρμώμενοι εἰσηγήσαντο εἰς ἡμᾶς τοὺς νῦν ὄντας βίον εὐδαιμονέστερον γενόμενοι ἡμῖν δαδούχοι τοῦ φωτὸς ἡμερῶν ὠραιότερων.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ σκοπός, ὃν πάντες βεβαίως εὐχόμεθα καὶ ἐπιθυμοῦμεν ὅπως ἐπιτύχη τὸ ἀνώτατον τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης εὐπαιδευτήριον, τὸ ἑλληνικὸν γυμνάσιον, ἐν ᾧ ἐτάχθημεν καὶ ἡμεῖς ἐλάχιστα ἐργάται. Τοιαύτῃ ἢ ὑψηλῇ ἀποστολῇ τὴν ὁποίαν προώρισται νὰ ἐκπληρώσῃ διὰ τῆς προθύμου συνεργασίας πάσης ἐκείνης τῆς χορείας τῶν φιλοκάλων ἀνδρῶν, οἵτινες δὲν περικλείουσι τὴν ἐνέργειάν των ἐν τῷ περὶ τοῦ περιορισμένου καὶ στενοῦ κύκλου τοῦ ἐπαγγέλλματός των, οὐδ' ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῇ ἀποκλειστικῇ τοῦ οἰκείου μόνον συμφέροντος εὐρίσκουσι τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων των καὶ τῆς συνειδήσεώς των τὴν ἀνάπαυσιν, ἀλλ' ὑπολαμβάνουσι καθήκον ἑαυτῶν ὑπέρτερον, τιμὴν ἐξοχωτέραν τὸ χρησιμοποιεῖν τὸν πλοῦτόν των, τὴν ἰκανότητα, τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν, ἣν ἐδωρήσατο αὐτοῖς ὁ πάντων τῶν ἀγαθῶν χορηγός, ὑπὲρ τῆς οἰασδήποτε ἀνακουφίσεως τῶν πιεζομένων, ὑπὲρ τῆς διασκεδάσεως τοῦ σκότους τῆς ἀμαθείας καὶ ὑπὲρ τῆς ἐξευγενίσεως τῶν ἐξαρτωμένων καὶ ὑποδεστέρων κοινωνικῶν τάξεων. Ἄλλ' εἶθε Κύριος ὁ Θεός, διὰ τῆς θεῆς μόνον τοῦ ὁποίου ἐπινεύσεως πᾶσα ἀνθρωπίνη βουλή μονιμοποιεῖται καὶ τελεσφορεῖ, ἐπιδῶν ἐπὶ τὴν κοινὴν ἡμῶν προθυμίαν πραγματοποιήσῃ τοὺς ἡμετέρους πόθους· εἶθε δὲ ὅπως ὅ,τι σπεύρομεν ἐν τῷ ὀνόματί του πλουσίως καρποφορήσῃ· εἶθε ν' ἀναδείξῃ τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς πόλεως ταύτης κατοικητήρια ἀνυποκρίτου εὐσεβείας, χρηστῶν ἠθῶν καὶ βασίμου μορφώσεως· εἶθε φωτίσῃ καὶ ἐνισχύσῃ διδάσκοντάς τε καὶ μαθητεύοντας, ὅπως ἐν ἐπιγνώσει τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν κλήσεως ἀξίως καὶ ἐπιτυχῶς ἀγωνισάμενοι δικαιοῶσι μὲν τὰς προσδοκίας τῶν φιλομούσων τῆς πόλεως ταύτης πολιτῶν, ἰκανοποιήσωσι τὰς ὑπὲρ τῶν σχολείων αὐτῆς μερίμνας τῆς εὐγενεῖς ἐφορείας, εὐφράνωσι δὲ καὶ τὰς καρδίας πάντων ἐκείνων τῶν ἐριτίμων ὁμογενῶν, οἵτινες καὶ πόρρωθεν ἐκτείνοντες χεῖρα ὑποβοηθοῦσι καὶ ἐνδυναμοῦσιν ἡμᾶς ἐν τῇ εὐγενεῖ τῶν γραμμάτων, τῆς ἐξημερώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ σταδιοδρομίᾳ.

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑΝ ΚΑΙ ΣΚΥΡΟΝ ΕΚΔΡΟΜΗΣ ΜΟΥ¹.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1879, ἅμα ἐξ Ἑλβετίας ἐπανελθὼν, διετάχθην ὑπὸ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. Ἄ. Αὐγερινοῦ νὰ ἐπιθεωρήσω τὰ δημοτικὰ τοῦ νομοῦ Εὐβοίας σχολεῖα. Ἦτο δὲ τότε ἡ ἐπιθεώρησις ἀναγεγραμμένη ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας, ἐσκοπεῖτο δὲ δι' αὐτῆς νὰ γίνῃ γνωστὴ ἡ ἀληθὴς κατάστασις τῆς χώρας καὶ ἡ ποιότης τῶν ὑπαλλήλων, οἷς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων. Ἄπιστοῦντες οἱ ὑπουργοὶ εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῶν ὀφθαλμούς, μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ ἐννοήσωσι τὰ πράγματα ἕνεκα πληροφοριῶν ἀντιζῶν, διαστρεφόμενων καὶ ἀνταναιρουμένων ὑπὸ πολιτικοῦ συμφέροντος, ἢ ὑπὸ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν, ἐζήτουν νὰ σχηματίσωσιν ἀκριβῆ τῆς διοικήσεως εἰκόνα ἐξ ἐπιθεωρητικῶν ἰχνογραφημάτων. Ἦθελον οἱ κυβερνήται ἡμῶν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κατασκευὴν ἐθνικοῦ ψηφωτοῦ (Μωσαϊκοῦ), συλλέγοντες ψήφους ποικιλοχρόους ἐξ ἀπάσης τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος. Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἔβαινε τότε τοῖς ἔχουσιν τοῦ Δηλιγεώργη μὲ ταύτην ὅμως τὴν διαφορὰν, ὅτι ὁ μὲν ἐκ Μεσολογγίου πολιτευτῆς ἤθελε νὰ ἐκκαλύψῃ πάσας συλλήβδην τὰς πληγὰς τοῦ κοινωνικοῦ ἡμῶν σώματος, ὁ δὲ ἐκ Μεσσηνίας, τοὺς πνευματικούς μόνον λύχνους τῆς πρώτης ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, τοὺς δημοδιδασκάλους, νὰ ἐπιθεωρήσῃ καὶ καταμάθῃ δι' ἀνθρώπων εἰδικῶν τὴν πνευματικὴν, ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτῶν κατάστασιν. Τοιαύτην ἀποστολὴν εἶχον οἱ ἐπόπται τοῦ Δηλιγεώργη καὶ οἱ ἐπιθεωρηταὶ τοῦ Κουμουνδούρου.

Ἦτο δὲ ὁ σκοπός τῆς ἐποπτείας καὶ ἐπιθεωρήσεως ἀναγκαῖος καὶ ἐθνωφελής. Κυβέρνησις προοδευτικὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἰδρῶσῃ ἐπὶ βάσεων ἐδραίων τὸ ἐθνικὸν οἰκοδόμημα, πολλὰ ἠδύνατο νὰ διδασθῆ ἐκ τῶν τοιούτων ἐκθέσεων, καὶ ἐπὶ τούτων στηριζομένη νὰ προβῆ, χειροκροτούσης τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν θεραπείαν καὶ ὑγίανσιν τῶν κατατρυχόντων τὸ κοινωνικὸν ἡμῶν σῶμα νοσημάτων. Ἄλλαχού ἡ γνῶσις τῆς

1. Ἀναδησιεύεται ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τῆς Ποικίλης Στοᾶς τοῦ 1886.

ἀληθείας φωτίζει, συνετίζει, ἐπανορθοῖ, βελτιοῖ· ἀλλαχοῦ ἢ γινώσις τοῦ κακοῦ εἶναι ἀφορμὴ πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ· ἀλλαχοῦ ἢ ἔνθεσις τοῦ δακτύλου ἐπὶ τῆς χαινούσης πληγῆς ποιεῖ τὰ συνετὰ ἔθνη νὰ ἀναφωνῶσιν, ὡς ὁ Θωμάς, «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου»· ἀλλαχοῦ, οὐχ οὕτως ὅμως παρ' ἡμῖν. Παρ' ἡμῖν ἀκριβῶς ἡ γινώσις τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἡμῶν κοινωνικῶν νοσημάτων κατέστησεν ἡμᾶς ἀπέλιπιδας καὶ ἀπαισίους· αἱ καταχρήσεις τῶν βουλευτῶν, τῶν δημάρχων καὶ τῶν ὑπαλλήλων ἐν γένει, γενόμεναι γνωσταί, ἔρριψαν ἡμᾶς εἰς παντελεῆ ἀδιαφορίαν καὶ ἀναληγσίαν, εἰς χειμερίαν, οὕτως εἶπεῖν, νάρκην, ὑφ' ἧς πολλὰ τῶν ζώων καταλαμβάνονται κατὰ τὰς ψυχρὰς τοῦ χειμῶνος ἡμέρας. Ὡς ἡ εἰσπνοὴ τοῦ χλωροφορμίου καθίστησιν τὸν ἄνθρωπον ἀναίσθητον καὶ εἰς τὰς μάλιστα ἐπωδύνους χειρουργικὰς ἐγχειρήσεις, οὕτω καὶ ἡ γινώσις τῶν κακῶν, ὑφ' ὧν κατατρυχόμεθα, κατέστησεν ἡμᾶς τελέως ἀδιαφόρους καὶ ἀμερίμους. Ἡ Ἑλλὰς μόνη ἐκ πάντων τῶν ἔθνων φωνάζει μεγάλη τῇ φωνῇ, ὡς Στέντωρ, ὅτι πάσχει, καὶ τοῦτο πράττει συνεχῶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ μόνη αὕτη ἀδιαφορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἡρωϊκὰ ἐκεῖνα φάρμακα, δι' ὧν θὰ ἐπέλθῃ ἡ βελτίωσις αὐτῆς καὶ θεραπεία. Τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο «τίς πταίει» κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ πάντες πταίομεν. Ποῖον ἔθνος, ὅταν μετὰ θελήσεως καὶ ἀποφασιστικότητος ζητήσῃ νὰ θεραπευθῇ, δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ τούτου;

Ἄλλ' ἡ πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν δημοτικῶν σχολείων τοῦ νομοῦ Εὐβοίας ἀποστολὴ μου σκοπὸν κύριον εἶχεν ἴσως νὰ ἐμποδίσῃ τὰ παράπονά μου, παράπονα βεβαίως δίκαια, τὰ ὁποῖα ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν ἤθελε νὰ ικανοποιήσῃ. Καὶ ὁποῖά τινα ἦσαν τότε τὰ παράπονά μου; Ἐπεζήτησαν νὰ καταλάβω τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀνασταθέντος διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις δυνάμει ρήτρας ἀναγεγραμμῆνης ἐν συμβολαίῳ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, καθ' ἣν ἐγὼ μὲν ἀπεστελλόμενος εἰς Ἑλβετίαν καὶ Γερμανίαν, ἵνα σπουδάσω ἐν διδασκαλείοις καὶ πανεπιστημίοις τὰ παιδαγωγικὰ καὶ πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς διεύθυνσιν τοιούτου παιδαγωγικοῦ καθιδρύματος μαθηματικά, τὸ δὲ Ὑπουργεῖον ὑπεχρεοῦτο μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου νὰ μὲ διορίσῃ διεθυντὴν αὐτοῦ. Τὴν διεύθυνσιν ὅμως εἶχον προλάβει ὀλίγους μῆνας πρότερον καὶ δώσει εἰς ἄλλον. Μοὶ ἔρριψαν λοιπὸν τὸ ὄστοῦν ἐκεῖνο, ἵνα λείπων αὐτὸ μὴ ταράττω τὸν ὕπνον καὶ τὰ σχέδια τοῦ διευθύνοντος τότε τὸ τμήμα τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως. Ὑπή-

κουσα, καὶ τί ἄλλο ἠδυνάμην νὰ πράξω, ἢ νὰ ὑπακούσω, ἀφοῦ ἠπειλούμην ὑπὸ πείνης; Ἐπὶ δύο λοιπὸν μῆνας περιελθὼν τὴν Εὐβοίαν καὶ Σκύρον, καὶ τὰ δημοτικὰ τῶν νήσων τούτων ἐπιθεωρήσας σχολεῖα, ἐτήρησα ὀδοιπορικὰς τινὰς βραχείας σημειώσεις, ἅς δημοσιεύω ὡς εἰσαγωγὴν ἐκτενοῦς πονήματός «περὶ δημοτικῆς ἐν Ἑλλάδι παιδείας ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐπιγεγενημένης μέχρι σήμερον» προσεχῶς δημοσιευθησομένου.

Κατὰ πρῶτον ἐπεθεώρησα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς Χαλκίδος, πρωτεύουσας τοῦ νομοῦ Εὐβοίας, πόλεως προσφιλεστάτης ἐμοὶ καὶ πλήρους ἀναμνήσεων, διότι ἐν αὐτῇ διήλθον τοὺς πρώτους χρόνους τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, αὐτὴν ἐγνώρισα πάσης ἄλλης κάλλιον, καὶ ἐκεῖ οἶμοι! ἀναπαύονται τὰ ὄσα φιλοστόργοτάτης μητρός, ἀποθανούσης αἰφνηδῶς τῇ 1858. Καίτοι δ' ἔβλεπον τὴν πόλιν ταύτην μετὰ εἴκοσι ἐτῶν παρέλευσιν, οὐδεμίαν εὔρον οὐσιώδη ἐν αὐτῇ διαφορὰν. Αἱ παλαιαὶ παραστάσεις ἀνέβαινον εἰς τὴν συνείδησιν μετὰ πλείστης σαφηνείας καὶ εὐκολίας, κατ' οὐδὲν ὑπὸ τῶν νέων μεταβαλλόμεναι. Τὰ Τουρκικὰ τῆς πόλεως ταύτης τεμένη, αἱ στεναὶ ὁδοί, ἡ ἀγορὰ, αἱ οἰκίαι, τὰ πάντα μένουσιν ἐν αὐτῇ σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητα. Διέτρεξα μετὰ πολλῆς ἐπιθυμίας τὰς συνοικίας, ἐν αἷς ἔτη πολλὰ κατόκησα· οὐδεμίαν λόγου ἀξία μεταβολὴν ἐγένετο ἐν αὐταῖς, τελειοτάτη δὲ συνέβαινε καθόλου καὶ ἐπὶ μέρους καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἢ ἀνάπλασις. Τὰ πάντα ἀνεγνωρίζοντο ὑπ' ἐμοῦ, εἰς δὲ κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐπανήρχοντο εἰς τὴν μνήμην μου καὶ οἱ παιδικοὶ φίλοι, οἱ συμμαθηταὶ καὶ συμπαίκτορες. Βαθὺν ἠσθάνθητον πόνον ἐν τῇ καρδίᾳ διελθὼν τῆς οἰκίας, ἐν ἣ ἀπέθανεν ἡ προσφιλέτης μήτηρ μου· προσέβλεψα ἀσυνειδήτως ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν παραθύρου καὶ ἐπίστευσα πρὸς στιγμὴν, ὅτι βλέπω ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἀγαπητὸν ταύτης πρόσωπον. Ἐκεῖ, ἐκ τοῦ παραθύρου κύπτουσιν, ἔβλεπον παῖς ὢν, τὴν ἀγαπητὴν μου μητέρα, ἀναμένουσαν ἡμᾶς ἐπανερχομένους τὸ ἑσπέρας ἐκ τοῦ σχολείου· ἐκεῖ πολλάκις ἐξήρχετο καλοῦσα ἡμᾶς νὰ παύσωμεν παίζοντας, καὶ ἀνέλωμεν εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου λιτὸν μᾶς ἀνέμενε δεῖπνον, ὑπ' αὐτῆς παρασκευασθὲν. Ὡ! εὐτυχεῖς χρόνοι, οἱ χρόνοι, οὓς διηρχόμεθα ἐν τῇ πατρικῇ στέγῃ, θερμάνετε καὶ πάλιν τὴν ὑπὸ βιωτικῶν μεριμνῶν καὶ φροντίδων καταβεβαρυσμένην καρδίαν μου! Ἐλθετε νὰ ἐξαφανίσητε πρὸς στιγμὴν τὰς πικρίας, ὧν πλήρης ὁ βίος, ὅταν ὁ ἄνθρωπος τοὺς γλυκυτάτους καὶ ἀφρόντιδας θραύσας οικογενειακοὺς δεσμοὺς ἐπιζη-

τήση ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον σταδιοδρομίαν, πηγγύων ἄλλο ἐνεργείας κέντρον καὶ ἐπιζητῶν νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὸς τὴν θέσιν του ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ διακριθῇ! . .

Τὰ διδακτήρια τῆς Χαλκίδος εἶναι τὰ αὐτὰ καὶ πρὸ τεσσαρακονταετίας, ὅτε καὶ ἐγὼ, παῖς ὢν, ἐμαθήτευον ἐν αὐτοῖς. Μεταλλαγὴ μόνον ἐγένετο τῶν διδασκάλων καὶ μετὰθεσις φύλου· τὸ δημοτικὸν δηλαδὴ τῶν ἀρρένων σχολεῖον παρεχωρήθη εἰς τὰ θήλεα· ἐτέλεσαν, φαίνεται, τὴν ποινὴν τῶν τὰ ἄρρενα ἐντὸς τῆς τρώγλης ταύτης καὶ ἐφυλακίσθησαν τὰ θήλεα. Φαντάσθητε οἴκημα σχήματος παραλληλογράμμου ἱκανοῦς ὑπὸ τὴν γῆν πόδας, περιπεφραγμένον πανταχόθεν ὑπὸ τοίχων ὑψηλῶν, ὑγρὸν καὶ ἀκάθαρτον, μετ' ὁπῶν χαινουσῶν ἐπὶ τοῦ πατώματος, θρανία, ἐφ' ὧν δύναται τις νὰ ἀναγκώσῃ τὰ ὀνόματα μαθητῶν, ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἤδη ἔτη γεγονότων, ἀποπάτους ὑπερκεχειλίσαντας καὶ ἀφόρητον τὴν δυσωδίαν ἀποπνέοντας, καὶ θὰ ἐχητε ἀκριβῆ τὴν ἐποπτείαν τοῦ δημοτικοῦ τῶν θηλέων σχολείου.

Τοιοῦτος ὁ παιδευτικὸς παρθενῶν τῆς πρωτεύουσας τοῦ νομοῦ Εὐβοίας! Καὶ βλέπει τις ἐν αὐτῷ πρόσωπα ὠχρά, καὶ κοίλους ὀφθαλμούς, καὶ σώματα κατεσκληρότα, καὶ εἰσπνέῃ τὸ δηλητήριον τὸ ἐκ τοιαύτης ἀκαθάρτου καὶ μiasματικῆς ἐστίας ἐκπεμπόμενον καταβιβρώσκον τὰ ἀπαλὰ τῶν παιδῶν ἀναπνευστικὰ ὄργανα, καὶ διακρίνει τὴν κόπωσην καὶ χαύνωσιν, ἣν ὁ πυρετὸς παράγει, καὶ ἐξέρχεται ταχέως τοῦ σταύλου ἐκείνου ἀναθεματίζων καὶ καταρώμενος τὸν Λαγκάστερ καὶ Βέλλον τοὺς ὡς εὐρέτας τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ἐπαινουμένους! . .

Καὶ βλέπει τις ἐν παρομοίᾳ πρὸς τοῦτο κτιρίῳ συσσωρευμένα ὑπὲρ τὰ 300 ἄρρενα, μὴ δυνάμενα μὴδὲ νὰ κινηθῶσι, καὶ αἰσθάνεται τις, καὶ πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό, τὴν δηλητηριώδη ὁσμὴν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἐκτοξευομένην διὰ τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων καὶ ἐλεεινολογεῖ τὴν ἀκηδίαν τῆς δημοτικῆς καὶ διοικητικῆς ἀρχῆς καὶ οἰκτεῖρει τοὺς κατοίκους τοὺς πέμποντας εἰς τὰ τοιαῦτα σφαγεῖα τὰ φίλτατά των τέκνα.

Καὶ ὅμως ὁ δῆμος τῆς Χαλκίδος ἔχει ἱκανὰ εἰσοδήματα, δι' ὧν ἠδύνατο μεγαλοπρεπῆ καὶ εὐρύχωρα νὰ ἀνεγείρῃ διδακτήρια καὶ φροντιστῆρια περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν· καὶ ὅμως ἔχει ἡ πόλις αὕτη νομάρχην, ταμίαν, ἔφορον, γυμνασιάρχην, λιμενάρχην, ὑγειονόμον, φρούραρχον . . καὶ ἐκλέγει ἡ ἐπαρχία Χαλκίδος τέσσαρας βουλευτάς! "Ω

Χαλκιδεῖς, ἕως τότε θὰ εἴσθε *Εὐβοεῖς*, ἕως πότε θὰ κοιμᾶσθε τὸν βαρὺν τῆς ἀκηδίας καὶ μαλθακότητος καὶ διαφθορᾶς ὕπνον; Ἐξυπνήσατε, εἶναι καιρὸς πλέον, καὶ λαβόντες εἰς χεῖρας τὴν σφύραν καταρρίψατε τὰς τρώγλας, τὰς φερούσας τὸ ὄνομα σχολείων, σχηματίσατε ἕνα σωρὸν ἐκ τοῦ ἀχρήστου ὑλικοῦ αὐτῶν καὶ στήσαντες ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ στήλην, γράψατε ἐπ' αὐτῆς μεγάλοις γράμμασι τὰ ὀνόματα τῶν βουλευτῶν καὶ δημάρχων σας εἰς αἰώνιον ἀνάθημα!

Μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν δημοτικῶν σχολείων Χαλκίδος μετέβην εἰς *Πολιτικά*, χωρίον 3 σχεδὸν ὥρας ἀπέχον αὐτῆς. Ἐφθασα δ' ἐκεῖσε περὶ λύχνων ἀφάς, κατάνοπος. Ἐζήτησα τὸν πάρεδρον τοῦ χωρίου, ὅστις ἦτο καὶ καφεπώλης· τῷ εἶπον, ὅτι εἶμαι ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων καὶ πρὸς βεβαιώσιν ἐπέδειξα αὐτῷ τὴν ὑπουργικὴν διαταγὴν· εἰς ἀπάντησιν δ' ἔσεισε τὴν κεφαλὴν ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἄνθρωπος. Ἐζήτησα δὲ παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πληρωμῇ νὰ μοι δώσῃ ὀλίγον ἄρτον καὶ δύο ὠά, ἵνα δειπνήσω, καὶ κατάλυμα, ἵνα διαμείνω τὴν νύκτα. «Οὐδὲν ἔχω, μοὶ ἀπεκρίθη ἐκεῖνος· ὁ ἄρτος ἐξέλιπεν, αἱ δὲ ὄρνιθες κλωσσοῦν καὶ δὲν γενῶσι πλέον· δὲν δύναμαι δὲ νὰ σοὶ εὖρω κατάλυμα». Ὅτε δὲ τῷ παρετήρησα, ὅτι ὑποχρεοῦται ὑπὸ τῆς διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου νὰ φροντίσῃ περὶ καταλύματος δημοσίου ὑπαλλήλου ἕνεκα ὑπηρεσίας τοῦ κράτους περιερχομένου τὰ χωρία. «Πήγαινε, μοὶ εἶπεν, εἰς τὸν διδάσκαλον, ἐγὼ οὐδεμίαν ἔχω εἰς τοῦτο ὑποχρέωσιν, τὸ κάτω κάτω δὲ τῆς γραφῆς, δὲν ἔχω τέκνα, ἵνα φροντίζω περὶ σχολείων καὶ ἐπιθεωρητῶν». Ἐξ ὧν δ' ἄνωτέρω εἶπεν ὁ καλὸς οὗτος πάρεδρος, τοῦτο μόνον ἦτο τὸ ἀληθές· πραγματικῶς ἦτο ἄπαις ὁ ἐκλεκτὸς τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ἀντιπρόσωπος τοῦ δημάρχου, ὡς ὕστερον ἔμαθον παρ' ἄλλων. Μετὰ ταῦτα μετέβην εἰς τοῦ δημοδιδασκάλου τὸν οἶκον, ὅστις συγχρόνως ἦτο καὶ ἱερεὺς τοῦ χωρίου, ἀλλὰ δὲν εὔρον αὐτὸν ἐκεῖ. Ἡ παπαδιὰ κατ' ἀρχὰς ἤρνεῖτο νὰ μοὶ εἴπῃ, ποῦ εἶναι ὁ παπᾶς τῆς, ἀλλὰ τελευταῖον πιεσθεῖσα, ὠμολόγησεν, ὅτι μετέβη εἰς Χαλκίδα χάριν ὑποθέσεών του· ἐζήτησα τότε περὶ ὧραν δεκάτην τῆς νυκτὸς νὰ κατακλιθῶ καὶ ἡσυχάσω, ἀλλ' ἤρνήθη νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ καταλύσω εἰς τὴν οἰκίαν τῆς. . . Ἐστειλα τὸν ἀγωγέα νὰ μοὶ εὖρη κατάλυμα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐδέχετο ξένον ἄνθρωπον εἰς τὴν οἰκίαν του. "Ω τότε, ἀλλὰ τότε μόνον, ἀπέστειλα διὰ τῆς βίας τὴν σώφρονα παπαδὴν εἰς γειτονικὴν τῆς οἰκίαν νὰ διέλθῃ τὴν νύκτα, ἐγὼ δὲ μετὰ τοῦ ἀγωγέως μου κατέλαβον τὴν τυχοῦσαν κλίνην, ἔνθα δὲν ἐβράδυνα, καίπερ νῆστις,

νὰ κοιμηθῶ. Τὴν ἐπαύριον ἐγερθεὶς ἐνωρίς, μετέβην εἰς τὸ σχολεῖον, ἐνθα εὔρον τὸν διδάσκαλον μετὰ τῶν ὀλίγων μαθητῶν του· ἐξήτασα εὐθὺς αὐτοὺς καὶ ἐπεθεώρησα τὸ σχολεῖον, ἐπειγόμενος νὰ φύγω ἐκ τῶν Πολιτικῶν, ὅπου ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς οὐπω εἶχον εἰσχωρήσει. Ὅτε δὲ παρετήρησα ἐν τέλει τῷ διδασκάλῳ λίαν εὐσχήμως, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραιτῆ τὸ σχολεῖον ἐν ἡμέραις ἐργασίας καὶ μεταβαίνη εἰς Χαλκίδα δι' ἰδίας ὑποθέσεις, ὅτι οὐδεμίαν εὔρον πρόσδον τῶν μαθητῶν του κατὰ τὴν γενομένην δοκιμασίαν, ὅτι δὲν τηρεῖ τὴν δέουσαν τάξιν καὶ καθαριότητα, εἰς ἀπάντησιν ἤκουσα παρ' αὐτοῦ ἀντι συγγνώμης τοὺς ἐξῆς μετὰ σπανίας παρρησίας καὶ τόλμης προφερθέντας λόγους· «Οὐδένα ἔχω νὰ φοβῶμαι διὰ ταῦτα· ἀρκεῖ ὁ ὑποστηρίζων με βουλευτὴς (καὶ ἐνταῦθα μοὶ ἀνέφερε τὸ ὄνομα τοῦ βουλευτοῦ) νὰ εἶναι καλὰ. . .» Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἔτι καὶ νῦν ἐξακολουθεῖ ἐκτυφλῶν τοὺς μαθητὰς τοῦ χωρίου του, ὁ δὲ βουλευτὴς οὐ διαλείπει καὶ οὗτος παρέχων αὐτῷ τὴν ὑψηλὴν του εὐνοίαν! . .

Ἐκ τῶν Πολιτικῶν μετέβην διὰ Ψαχνῶν, πρωτευούσης τοῦ δήμου Μεσσαπίων, καὶ Καθενῶν εἰς Στενήν, ἔδραν τοῦ δήμου Διρφύων. Εἶναι δὲ ἡ Στενὴ χωρίον ὀρεινὸν κείμενον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Δίρφου, οὗ αἱ κορυφαὶ πολλάκις καὶ κατὰ τὸ θέρος διατηροῦσι χιόνους, ἐπομένως καλλίστη θερινὴ διατριβή, ἀφθονα καὶ κατάψυχρα περιέχουσα ὕδατα καὶ ἀέρα ἐλαφρόν, εὐώδη καὶ δροσερόν. Ὑπὸ μεγάλων δὲ καὶ πλατυφύλλων πλατάνων καὶ ἄλλων δένδρων ἀγρίων κατὰφυτον δὲ τὸ χωρίον τοῦτο, παρέχει σκιὰν παχεῖαν, χλοερότητα θάλλουσαν, καὶ εἶναι πράγματι ἀναπαυτήριον καταβεβλημένων σωματῶν καὶ συντετριμμένων ψυχῶν, παυσίλυπον τῶν ἐγκοσμίων καὶ βιωτικῶν μεριμνῶν καὶ θλίψεων, τόπος μελέτης καὶ σπουδῆς εἰς τοὺς θέλοντας ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ βιβλίου τῆς φύσεως νὰ μελετήσωσιν, ἢ νὰ ἐξετάσωσιν, εἰς ἑαυτοὺς ἀκωλύτως ἐπιστρέφοντες, τὸν ἀνθρώπον, τὸν μικρόκοσμον τοῦτον, ὡς ἀπεκάλεσαν αὐτὸν φιλόσοφοι ἐγωῖσταί, καὶ τὸ δυσκολώτατον τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας διδάγμα, τὸ γνῶθι σαυτὸν, εἰς σειράν λογικῶν καὶ ψυχολογικῶν πορισμάτων νὰ ἀναλύσωσι. Μακρὰν τοῦ ὄχλου τῶν πόλεων, τῆς ἐπιτηδεύσεως καὶ ἀπάτης καὶ τῶν πεπλασμένων φίλων, μακρὰν πάσης ὑποκρισίας, ἀρχολιπαρίας καὶ διαφθορᾶς, ἐκεῖ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δύναται τις νὰ ἐκτιναξῆ τὸν κοινορτὸν ζωῆς πολυασχόλου καὶ ψευδοῦς, καὶ ἐπὶ μονήρων καὶ γραφικωτάτων τοποθεσιῶν νὰ ζητήσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν. Ἐκεῖ, ἐν τοῖς πολ-

λοῖς ἐξωκλησίοις, ἐντὸς πυκνῶν κεκρυμμένοις δένδρων, ὅπου ὁ περιεργος τοῦ παρατηρητοῦ ὀφθαλμὸς δὲν ἔρχεται νὰ σε ταραξῆ, ἐκεῖ ἀπέναντι τοῦ Ἐσταυρωμένου, ἢ ἐπὶ προσφάτως ἀνοιχθέντος τάφου, δύναται νὰ ὑψωθῆ τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον, νὰ λύσῃ ἡ εὐσεβὴς ψυχὴ τὰ δεσμὰ τὰ συνέχοντα ἑαυτὴν μετὰ τοῦ σώματος, μετὰ τοῦ κόσμου, καὶ ἐλευθέρᾳ ἐλευθέρως νὰ πετάξῃ εἰς τὸν αἰθέρα, ὅπου τὸ θεῖον καὶ ἅγιον τοῦ Θεοῦ ἐνδιατρίβει πνεῦμα.

Τὴν ὠραίαν ὁμῶς ταύτην φύσιν τῆς Στενῆς ἀσχημίζει ἡ ἀγριότης καὶ ἡ ἀπαιδευσία τῶν κατοίκων. Ἐνθ' ὁ Θεὸς ἀφθόνως ἐσκόρπισε τὰ δῶρά του ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου, ἡ ἔρις, ἡ λογομαχία, ἡ ὕβρις, καὶ ἡ σκαιότης τῶν τρόπων τῶν χωρικῶν καθίστησι αὐτὰ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ. Οἱ κάτοικοι τῆς Στενῆς οὐδέποτε ἔτυχον ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως. Οἱ βουλευταὶ τῆς Χαλκίδος οὔτε ἐσκέφθησάν ποτε νὰ πέμψωσιν ἐκεῖσε εὐπαιδευτον καὶ ἠθικὸν δημοδιδάσκαλον, οὐδεμίαν ἐνήργησαν χειροτονίαν εὐσεβοῦς, καὶ χρηστοῦ ἱερέως· οἱ χωρικοὶ τῆς Στενῆς οὐδέποτε ἤκουσαν πρακτικῶν συμβουλῶν ἱεροκήρυκος. Συνδουλιζόντες οὗτοι τὰ πάθη τῶν χωρικῶν καὶ καταδικαίρουσιν εἰς φατρίας καὶ κόμματα πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον, διαφθεῖρουσι καὶ ἐξαχρεοῦσιν αὐτούς. Τοὺς κατοίκους τῆς Στενῆς ἐπτόχυνεν οὐχὶ τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας, ἀλλ' ἡ διαίρεσις, ἣν ὑπέθαψαν οἱ πολιτευόμενοι τῆς Χαλκίδος. Ἦδη τὸ ἄλλοτε καλῶς κατφκημένον χωρίον τοῦτο ὁσημέραι ἐρημοῦται, οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἰς τὰ πλησίον συνοικίζονται χωρία, ἢ δὲ ἔδρα τοῦ δήμου μετετέθη εἰς τοὺς Καθενούς.

Ἄμα ἀφιχθεὶς εἰς Στενήν, μετέβην εὐθὺς εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον· ἦτο δὲ τότε 9 π. μ. καὶ ἡμέρα ἐργάσιμος· ἐπίστευον λοιπόν, ὅτι θὰ συνήντων ἐκεῖ τὸν διδάσκαλον ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν του καὶ διδάσκοντα αὐτούς. Εἶναι δὲ τὸ σχολεῖον ἐκτισμένον ἐπὶ λόφου καὶ ὠραῖος κύκλω ἐκτείνεται ὀρίζων. Τὸ σχολεῖον ὁμῶς ἦτο κενόν! . . ἄνευ θυρῶν καὶ παραθύρων, ἄνευ θρανίων καὶ ἔδρας, γυμνὸν τέλος παντὸς σχολικοῦ καὶ διδακτικοῦ ὀργάνου ἢ ἐπίπλου, ἐχρησίμευσεν, ὡ αἶσχος εἶπεῖν, ὡς κοινὸν τοῦ χωρίου ἀποπατήριον. Ἐξῆλθον εὐθὺς τούτου, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρω τὴν ἐκπεμπομένην δυσώδη ὁσμήν. Ἐκάθισα ἐκτὸς αὐτοῦ ἐπὶ λίθου, ἀπορῶν διὰ τὰ ὅσα εἶδον, καὶ σκεπτόμενος τί ἔπρεπε νὰ πράξω. Ἡ ἔλευσίς μου εἶχε κινήσει τὴν περιεργίαν γυναικῶν τινῶν, μία δὲ τις ἀποταθεῖσα εἰς τὸν ἀγωγέα μου ἔμαθε παρ' αὐτοῦ, ὅτι ἦλθον νὰ ἐπιθεωρήσω τὸ σχολεῖον. Ἀπὸ στόματος δὲ εἰς στόμα με-

ταδοθεῖσα ἡ εἰδησις ἔφθασε καὶ εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ χωρίου, ὅπου ὁ διδάσκαλος ἄφροντις ἐκάθητο καπνίζων τὸν ναργιλέ του μετὰ τοῦ δημάρχου . . . Μετ' ὀλίγον βλέπω ἀνθρωπὸν τινα καθαρῶς ἐνδεδυμένον ἀσθμαίνοντα νὰ προσέλθῃ καὶ με χαιρετήσῃ, . . ἦτο ὁ διδάσκαλος τοῦ χωρίου. Δὲν ἠδυνήθη τότε νὰ κρατήσω τῆς ὀργῆς μου πλέον, ἤλεγξα αὐτὸν καὶ σχεδὸν ὕβρισα διὰ τὴν ἀθλιεστάτην κατάστασιν τοῦ σχολείου, διὰ τὴν ἐν τοῖς καφενείοις διατριβὴν του ἐν ἡμέρᾳ ἐργασίμῳ . . . καὶ ἠπειλήσα διὰ παύσεως. «Κύριε ἐπιθεωρητά, μοὶ ἀπήντησε συνισταλμένος καὶ περιδεής, δὲν εἶμαι ἐγὼ παντάπασιν ὁ αἴτιος τῆς καταστάσεως ταύτης· δὲν διδάσκω, διότι δὲν δύναμαι ἐντὸς τοιοῦτου σχολείου νὰ διδάξω . . . Κάθημαι ἐν τοῖς καφενείοις, διότι οὐδεὶς ὑπάρχει μαθητῆς κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν τοῦ ἔτους . . . οἱ παῖδες τῶν χωρικῶν ἢ ἐργάζονται ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἢ βόσκουσι τὰς αἰγας· δὲν προσέρχονται εἰς τὸ σχολεῖον, εἰμὴ κατὰ τὰς ψυχρὰς μόνον τοῦ χειμῶνος ἡμέρας καὶ τότε ὀλίγοι μόνον, οὓς διδάσκω εἰς τὸ δωμάτιόν μου. Ἡ μεταβολὴ τοῦ σχολείου εἰς κοπρῶνα καὶ ἀποκατήριον ἐγένετο ὀλίγας ἡμέρας, πρὸ τῆς ἐλευσεώς μου. Νύκτα τινα αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου μετὰ τῶν τέκνων των ὤρμησαν εἰς αὐτό . . . ἡ μία ἤρπασεν ἐν θρανίον, ἡ ἄλλη ἐν παράθυρον, τρίτη τις ἐξέσπασε τὴν θύραν, καὶ μετέφερον αὐτά, ὡς λάφυρα, ἀλωθείσης πόλεως, εἰς τὰς οἰκίας των. Ἰδε, προσέθηκε, τὰς ξυλῖνας ἐκεῖνας γάστρας, ἐν αἷς εἶναι φυτευμένοι γαρουφαλιὰ καὶ βασιλικὰ· κατεσκευάσθησαν ἐκ τῶν πινάκων τοῦ σχολείου. Ὁ δήμαρχος, εἰς ὃν πολλακίς ἀνεφέρθη πρὸς διόρθωσιν τοῦ σχολείου, μοὶ εἶπε, «βλέπε τὴν δουλειά σου· τὸν μισθόν σου νὰ παίρνης, καὶ δι' αὐτὰ μὴ σε μέλλει».

Μετέβην μετὰ τοῦ διδασκάλου εἰς τὰ καφενεῖα, ἐκάλεσα τὸν δήμαρχον, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς κατοίκους διὰ κωδωνοκρουσίας· ὠμίλησα αὐτοῖς μετ' ἀγανακτήσεως περὶ τῆς ἀθλίας καταστάσεως τοῦ σχολείου των, περὶ τῆς συμβάσεως ἱεροσυλίας, περὶ τῶν κακῶν, τὰ ὅποια προξενεῖ ἡ ἀπαιδευσίς . . . ἀλλ' οἱ λόγοι μου, φρονῶ, ἦσαν λόγοι βοῶντος ἐν ἐρήμῳ. Ἐφυγα εὐθύς ἐκ τοῦ χωρίου, χωρὶς μῆτε τροφήν νὰ ζητήσω πρὸς μεγάλην λύπην τοῦ ἀγωγέως μου, ὅστις ἤλπιζεν ἐκεῖ νὰ ἀναπαυθῇ, πληρῶν τὸν στόμαχόν του.

Ἐπανελθὼν εἰς Χαλκίδα διὰ τῆς κώμης τοῦ Βασιλικοῦ ἐπέβην τοῦ ἀτμοπλοίου καὶ μετὰ βραχὺν διάπλουν ἀπέβαινεν εἰς τὴν κωμόπολιν

τῆς Αἰμυγῆς. Ἐκεῖ δ' ἐπιθεωρήσας τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων διηυθύνθη εἰς Μαρτούδιον, χωρίον κατὰφυτον, ἔνθα ἦτο σχολεῖον ὅπως οὖν καλὸν καὶ ἐν ᾧ εὗρον μαθητὰς καὶ διδασκάλους ἐργαζομένους καὶ προσδεύοντας. Τῇ ἐπαύριον ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ἐγερθεὶς, ἔβαινεν τὴν πρὸς τὰ Ἀχμέταγα, χωρίον ἀνήκον τῷ Ἀγγῶ Νοέλ, ὁδόν, ὅπου γραμματοδιδάσκαλος, ὑπὸ τούτου μισθοδοτούμενος, ἐδίδασκε γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν τοὺς ὀλίγας παῖδας τῶν χωρικῶν.

Ἡ ἀπὸ Μαντουδίου εἰς Ἀχμέταγα ὁδὸς εἶναι τερπνοτάτη. Διέρχεται τις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διὰ συστάδος λόφων καὶ βουνῶν κατασιῶν, μικρῶν κοιλάδων ποικιλοτάτων τὴν θέαν, καὶ χαραδρῶν, τὰς ὁποίας ἔχουσι ἀνορύξει τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, ζητοῦντα διέξοδον πρὸς ταπεινότερα μέρη. Πολλαχῶς δὲ ἡ ὁδὸς διέρχεται διὰ βευματιῶν καταφύτων ἐκ πλατάνων, ὅπου διαυγέστατον καταρρέει ὕδωρ, ἐπὶ πετρῶν καὶ χαλίκων λειοτάτων καὶ λευκοτάτων προσκυροῦν, καὶ γλυκύν τινα προξενοῦν φλοῖσθον. Καὶ χάνει τις ἐν μέσῳ τῶν πλατυφύλλων τούτων πλατάνων τὸν ἥλιον, αἰσθάνεται δὲ τὴν γλυκεῖαν δρῶσαν καὶ ἀναπνέει τὸ ἄρωμα, τὸ ὅποῖον ἐκπέμπουσι τὰ μυροβόλα φύλλα τῶν δένδρων· τοιοῦτον δὲ τις ἀναπνέων ἀέρα, αἰσθάνεται ἐν ταῖς φλεβῖν αὐτοῦ τὸ αἷμα πλήρες ζωῆς διατρέχον, ὑπὸ γλυκυτάτης δὲ καὶ ἐλαφρῆς μέθης καταλαμβανόμενος, λησμονεῖ τὸν κόπον καὶ πᾶσαν ἄλλην τοῦ βίου φροντίδα, καὶ ἀπολαύει μακαρίας τινὸς ἐκστάσεως καὶ ἡδονικωτάτου βεβασιμῆς. Ἐκεῖ δὲ ἐκφεύγει τῶν χειρῶν ἐκ ζωηρᾶς τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππου πρὸς τὰ κάτω κλίσεως ὁ χαλινὸς καὶ ἄκων ἵσταται ὁ ἀναβάτης, μέχρις οὗ τὸ ζῶον πῆλ καὶ δροσίση διὰ τοῦ ψυχροῦ ὕδατος τὸν θερμὸν τοῦ στόμαχον.

Ἐκεῖ δὲ που ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ ἐπὶ ἀγροῦ νεωστὶ θερισθέντος ἀπήντησα τὴν μεγίστην καὶ μεγαλοπρεπεστάτην τῶν πλατάνων, ἃς ἐγὼ ἐν τῷ βίῳ εἶδον. Τὰς διαστάσεις αὐτῆς ἀκριβῶς δὲν δύναμαι νὰ ὀρίσω πλέον, μηδὲ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκτασιν, ἣν οἱ κλάδοι αὐτῆς καταλαμβάνουσιν. Ἄμα φθάσας ἐκεῖ, ἀφίππευσα καὶ περιεργάσθη αὐτὴν μετὰ θαυμασμοῦ. Ἐλυσα τὸ σχοινίον ἐκ τοῦ σάγματος δι' οὗ προσδέουσι τὰ φορτία, καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀγωγέως μου, περιέβαλον τὸ στέλεχος αὐτῆς. Ἐνθυμοῦμαι τόσον μόνον, ὅτι τὸ σχοινίον ἐκεῖνο δὲν ἤρκεσε νὰ περιβάλλῃ τὸν κορμὸν τῆς πλατάνου. Οἱ πελώριοι αὐτῆς κλάδοι ἐκτείνονται ἀκτινοειδῶς εἰς πολλῶν βημάτων ἀπόστασιν, ποιμνία δὲ ὀλόκληρα προβάτων ἀναπαύονται ὑπὸ τὴν πυ-

κνήν αὐτῶν σκιάν ἐν καιρῷ καύσωνος. Δὲν δύναμαι νὰ ὀρίσω τὴν ἡλικίαν τοῦ δένδρου τούτου οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν, φρονῶ ὅμως, ὅτι ὡς μόνος πρὸς διορισμὸν τοῦ βίου τῆς πλατάνου ταύτης πρέπει νὰ ληφθῇ ὁ αἰὼν. Εὐτυχῶς τὸ δένδρον τοῦτο οὐδεμίαν φέρει βλάβην καὶ φαίνεται, ὅτι μακρὸν ἔχει νὰ διανύσῃ βίον . . . Νομίζω, ὅτι ἀφοῦ αἰῶνες βαρβαρότητος καὶ δουλείας τὴν ἐσεβάσθησαν, ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ ὀσημέραι προβαίνων ἑλληνικὸς πολιτισμὸς θά τὴν περιφρουρήσωσιν, ἵνα τὴν παραδώσωσιν εἰς τὰς μελλούσας γενεάς. Δὲν φοβεῖται δὲ τὸ δένδρον τοῦτο οὐδὲ τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον, διότι εἶναι ἀπομεμονωμένον καὶ ἀποκεχωρισμένον ἄλλων δένδρων. Ἐν μόνον φοβεῖται ἕνεκα τοῦ ὑπερβολικοῦ ὕψους, τὸν κεραυνόν, ἀλλ' ἀφοῦ τοσοῦτων αἰῶνων καταιγίδες καὶ θύελλαι διήλθον ὑπεράνω αὐτοῦ χωρὶς μηδὲ τὴν κορυφὴν του νὰ βλάψωσιν, ἐλπίζωμεν, ὅτι θὰ μείνῃ τοῦτο σῶον καὶ ἀλώθητον καὶ εἰς τὸ μέλλον πρὸς θαυμασμὸν τῶν ἐπιγινομένων καὶ πρὸς δόξαν τοῦ πανσόφου δημιουργοῦ. Οἱ κάτοικοι σέβονται καὶ φοβοῦνται αὐτό, πιστεύουσι δὲ ὅτι δαίμων τις ἐν αὐτῷ οἰκῶν τὸ διασώζει καὶ περιφρουρεῖ· διακρίνονται οἱ χωρικοί, ὅτι τὸ δένδρον τοῦτο εἶναι *στοιχειωμένον*! Γεωργὸς τις, διηγοῦνται, ἀναβὰς ἐπ' αὐτοῦ καὶ ζητήσας νὰ κόψῃ κλάδον πρὸς οἰκοδομὴν τῆς οἰκίας του, ἔπεσε νεκρὸς . . . Ὡ πρόληψις, πόσον πολλὰκις ἰσχύεις νὰ περιστέλλῃς τὴν ἀδικίαν καὶ βλάβην, ἢν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀπαιδευσία προξενούσι!

Μετὰ τὴν τερπνὴν καὶ εὐάρεστον ταύτην ὀδοιπορίαν ἔφθασα εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀγγλοῦ Νοέλ, ᾧ ἐντυχῶν ἐν τῇ ἐπαύλει, ἐπεσκέφθην μετ' αὐτοῦ τὸ σχολεῖον. Ὀλίγα μικρὰ παιδιὰ, ἄρρενά τε καὶ θήλεα ἀναμίζ, ἐδιδάσκοντο ὑπὸ φρονίμου γραμματοδιδασκάλου, πῶς νὰ γράφωσιν, ἀριθμῶσι καὶ ἀναγινώσκωσιν. Ἀφοῦ ὠδήγησα τὸν διδάσκαλον, πῶς κάλλιον νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον του καὶ ἐξήτασα τοὺς μαθητάς, ἐπέστρεψα μετὰ τοῦ κ. Νοέλ εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου συνδιάλεξις τερπνὴ καὶ διδακτικὴ ἀνεπτυγμένου Εὐρωπαίου, δαψιλὲς γεῦμα καὶ μαλακὴ καὶ καθαρωτάτη κλίνη, μὲ ἠῦφραναν καὶ μ' ἔκαμαν νὰ λησμονήσω τοὺς κόπους τοῦ ταξιδίου καὶ τὰς παρελθούσας ἐνοχλήσεις.

Ἐπιστρέψας διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς Μαντουδίου, ἐξηκολούθησα τὴν ὀδοιπορίαν μου διὰ τοῦ *Σκυλογιαννῆ*, χωρίου ἰδιοκτητοῦ τοῦ κ. Ἀβέρωφ, δι' οὗ διέρχεται ὁ μεταβαίνων εἰς Ἀγίαν Ἀρρῆν, πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Νηλέων, τῆς ἐπαρχίας Χαλκίδος. Ὁ δῆμος οὗτος εἶναι τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς ἐπαρχίας Χαλκίδος, καὶ εἰς αὐτὸ συνορεύει ἡ τοῦ Ἐπ-

ρωχωρίου. Ἐν τῷ χωρίῳ Σκυλόγιαννῆ εὔρον τὴν οἰκογένειαν τοῦ κ. Ἀβέρωφ, βουλευτοῦ Χαλκίδος, διερχομένην ἐκεῖ τὸ θέρος. Δειπνήσας ἐν τῇ πλουσίᾳ τοῦ κ. Ἀβέρωφ τραπέζῃ καὶ τὴν νύκτα διελθὼν ἐν τῷ φιλοξενῷ αὐτοῦ οἴκῳ, ὄρθρου βαθέος ἐγερθεὶς, ἐξηκολούθησα τὸν πρὸς τὴν Ἀγίαν Ἀρρῆν ὁδόν.

Τὸ χωρίον Σκυλόγιαννῆ εἶναι γραφικώτατον. Λόφοι ποικίλοι τὸν σχηματισμὸν καὶ πλήρεις μεγάλων καὶ πυκνῶς πεφυτευμένων πεύκων ἠδεῖαν ἀποπνεόντων βαλασμιώδη ὀσμὴν καὶ γλυκύτατον ψίθυρον προξενούντων, κοιλάδες κατάφυτοι καὶ τοπεῖα θελκτικώτατα, ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν φαντασίαν τὰς Ἑλβετικὰς τοποθεσίας. Πλείων ἐπιμέλεια τοῦ ἐκτεταμένου τούτου δάσους καὶ ἐπιτήρησις ἐκ μέρους τῶν ἐπιστατῶν ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τερπνότατον θερινὸν ἐνδιαίτημα τὸ ὠραῖον τοῦτο χωρίον, τὸ ὅποσον ἡ φύσις δαψιλῶς ἔχει κοσμήσει. Δυστυχῶς ὅμως τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο τῶν πευκῶν δάσος ὀσημέραι φθείρεται ἕνεκα τῆς παραγωγῆς τῆς ῥητίνης, ἱκανὰ δὲ βλέπει τις ἀπεξηραμένα δένδρα ἕνεκα τῶν βαθειῶν καὶ πλατειῶν ἐντομῶν, ἄστινας ὁ πέλεκυς τοῦ γεωργοῦ ἀνοίγει εἰς τὰ στελέχη αὐτῶν πρὸς συλλογὴν τοῦ ῥητινώδους δακρύου.

Ἡ Ἀγία Ἀρρῆν, μεγάλη κόμη καὶ ἔδρα δήμου, ἔχει δημοτικὸν καὶ ἑλληνικὸν σχολεῖον, τηλεγραφεῖν, εἰρηνοδικεῖον καὶ ἀπόσπασμα χωραφυλάκων σταθμεύει πάντοτε ἐκεῖ πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ εἰσπραξίν τῶν φόρων. Κεῖται δὲ ἐπὶ λόφου, καὶ ὠραῖος πέριξ αὐτοῦ ἐξοπλοῦται ὀρίζων. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν κατοίκων αὐτῆς εἶναι Μακεδόνες φυγάδες, πρὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκεῖσε καταφυγόντες, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν λύσσαν τῶν ἐξηγριωμένων Τούρκων. Εἶναι ὅμως ἀκάθαρτος καὶ νοσηρὰ ἕνεκα τῆς κόπρου τῶν βοῶν, ἣτις ρίπτεται ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ λόφου καὶ ἔχει ἤδη πληρώσει ὅλον τὸ βάθος τῆς κάτωθι κοιλάδος. Ὁ μὴ ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς μυθολογουμένης κόπρου τοῦ Αἰγείου ἔχων, δύναται ἐκ ταύτης τοιαύτην τινα νὰ σχηματίσῃ. Καὶ ὅμως ὁ πλοῦτος οὗτος κεῖται ἐκεῖ συσσωρευμένος, οὐδεὶς δὲ μεταφέρει τὸ ἀφθονον τοῦτο λίπασμα εἰς τοὺς ἀγρούς του, ὅπως καὶ ἀφθόνους συγχομίση καρποὺς καὶ τὴν χώραν ἐκ τῶν πυρετῶν ἀπαλλάξῃ.

Ἐν Ἀγίᾳ Ἀρρῆν διέμεινα τρεῖς σχεδὸν ἡμέρας καὶ μικροῦ δεῖν καὶ πλείοτερον χρόνον θὰ διέμεινον ἐκεῖ δι' ἑλλειψίν ζώου φορτηγοῦ, ἵνα με μεταφέρῃ εἰς τὸ πλησιέστερον χωρίον, 4 περίπου ὥρας ἀπέχον ταύτης. Πάντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐνησχολημένοι τότε εἰς τοὺς ἀγρούς,

διότι ἦτο καιρὸς τοῦ θερισμοῦ. Ἐμενον μόνον αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, οἱ ὀλίγοι ὑπάλληλοι καὶ οἱ καφεπῶλαι. Οὐδ' αὐτὸς ὁ δήμαρχος εὐρίσκετο ἐκεῖ· τὸ δημαρχεῖον ἦτο κατάκλειστον. Ὁ ἐνωματάρχης καὶ ὁ διδάσκαλος μάτην ἐκοπίασαν νὰ μοι εὐρωσιν ἵππον καὶ ἀγωγέα νὰ με συνοδεύσῃ· μόλις δὲ καὶ μετὰ πολλῆς βίας μοὶ ἔφερον ἡμίονον ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας οἱ κτίσται (κίουσίδες) φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν εἰς μεταφορὰν λίθων εἰς τὰς οἰκοδομὰς, καὶ παῖδα ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐργαζομένων, μόλις δεκαπενταετῆ, ἵνα με συνοδεύσῃ εἰς τὴν ὄδοιπορίαν μου. Ἄλλ' ὁ παῖς οὗτος ἠγνόει, ὡς ξένος, παντελῶς τὴν ὁδὸν καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραλάβῃ ὡς ὁδηγὸν χωροφύλακα. Οὕτω περὶ τὴν 5 μετὰ μεσημβρίαν ἐπέβην τῆς ἡμίονου καὶ ἠρξάμην ὁδεύων πρὸς τὸ πλησίον χωρίον. Ὁ συνοδεύων με ὅμως χωροφύλαξ, ἀφοῦ μὲ ἠκολούθησεν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐκτὸς τοῦ χωρίου, ἐτρέπη ἔπειτα ἄλλην ὁδὸν, εἰπὼν μοι, ὅτι ἔχει διαταγὴν νὰ ἀντικαταστήσῃ ἄλλον σταθμεύοντα ἐν τινι πλησίον κειμένῳ χωρίῳ, ὅπου ἐφύλαττεν οἰκίαν, ἧστινος οἱ ἔνοικοι εἶχον προσβληθῆ ὑπὸ τῆς νόσου εὐφλογίας· ὅτι δὲ ἀντ' αὐτοῦ θέλει ὡς τάχιστα ἐξαποστειλεῖ ἐκείνον, ἵνα μὲ συνοδεύσῃ, καὶ ὅτι πρὶν ἢ ἐγὼ φθάσω εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου μακρόθεν φαινόμενον χωρίον, ὁ χωροφύλαξ θὰ με προέφθανεν ἐκεῖ.

Εἰ καὶ πάντα ταῦτα τὰ συμβαίνοντα μοὶ ἦσαν ἀφορμὴ δυσαρρακείας, οὐχ ἤττον τὴν ἀνάγκην ποιῶν φιλοτιμίαν, ἐξηκολούθησα μόνος ὑπὸ τὴν συντροφίαν τοῦ παιδὸς τὴν πρὸς τὸ χωρίον, τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου κείμενον, ἄγουσαν, ὅπου ἔφθασα περὶ τὴν ἐβδόμην τῆς ἐσπέρας. Τὸ χωρίον δ' ἐκεῖνο ἦτο παντελῶς κενὸν κατοίκων· πάντες οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλωνίων καὶ ἐν αὐτοῖς οὗτοι διηνυκτέρευον φυλάττοντες τοὺς θερισμοὺς των. Ἀφοῦ λοιπὸν οὐδένα εὗρον ἐκεῖ, ἵνα παραμείνω, τὸ δὲ χωρίον, εἰς ὃ ἔσπευδον, ἀπεῖχε μόλις δῖωρον διάστημα, ἀπεφάσισα νὰ προχωρήσω· ὑπελόγιζον δὲ ὅτι θὰ ἔφθανον ἐκεῖσε περὶ τὴν 9 τῆς νυκτὸς καὶ θὰ ἠδυνάμην τὴν ἐπαύριον ἀπὸ πρωίας νὰ ἐπιθεωρήσω τὸ δημοτικὸν τοῦ χωρίου σχολεῖον. Ὁ χωροφύλαξ δὲν ἐφάνετο, ὁ δὲ παῖς μοὶ ἔλεγεν, ὅτι εἶναι διατεταγμένος ἀπὸ τὸν μάστορα τοῦ λίαν πρῶτ' νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀγίαν Ἄνναν. Ἐνεκα τούτων τῶν λόγων ἐξηκολούθησα τὴν ὁδὸν μου, ἀφοῦ παρ' ἀνθρώπου τινὸς ἐζήτησα πληροφορίας περὶ αὐτῆς. «Ἐξηκολουθήσατε, μοὶ εἶπε, τὴν διεύθυνσιν ταύτης τῆς ὁδοῦ, μέχρις οὗ φθάσητε εἰς ῥεῦμά τι· ἀφοῦ δὲ διαβῆτε αὐτόν, θὰ ἀπαντήσητε χωράφια ἐξ ἀραβοσίτου. Ἐκεῖ δὲ διχά-

ζεται ἡ ὁδός, ἀλλὰ σεῖς μὴ λάβετε τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀλλὰ βαδίσετε πάντοτε πρὸς ἀριστερά· μετὰ μίαν ὥραν τῆς νυκτὸς θὰ εἴσθε εἰς τὰ Ἑλληνικά» (οὕτω πως ὠνομάζετο τὸ χωρίον τῆς ἐπαρχίας Ἐπρωχωρίου, ὅπερ πρῶτον ἔμελλον νὰ ἀπαντήσω).

Μετὰ τὰς πληροφορίας ταύτας ἐξηκολούθησα τὴν ὄδοιπορίαν μου καὶ μεθ' ὥραν μίαν διέβαινον τὸ ῥεῦμα. Ὅτε δὲ ἀνήλθον τοῦ ῥεῦματος εἶδον τὸν ἐξ ἀραβοσίτου ἀγρὸν καὶ διέκρινα τὰς δύο ὁδοὺς, τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τὴν πρὸς τὰ ἀριστερά, ὡς περὶ τούτου μοὶ εἶχον πληροφορήσει. Ὁ ἥλιος εἶχε δύσει καὶ μόνον ἢ ἐκ τῆς ἀκτινοβολίας αἴγλη διετηρεῖτο ἔτι. Ἡ νύξ δυστυχῶς ἦτο ἀσέληνος καὶ δὲν ἠδυνάμην μετ' ὀλίγον νὰ διακρίνω πλέον καὶ αὐτὰ τὰ πλησιέστατα τῶν προχημάτων. Ἡ ὁδός, ὅσῳ προῦχώρου, ἔστεναυτο καὶ εἶχε καταστήσει ἀφανῆς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἐκλινε δὲ ἡ ἀτραπὸς αὕτη πάντοτε εἰς κατωφέρειαν διὰ μέσου πυκνοτάτης λόχμης, ἧς οἱ κλάδοι ἀπεκρυπτον τὴν διάβασιν καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ βαδίζωμεν ἀπομακρύνοντες πρότερον αὐτούς, φράπτοντας τὴν δίοδον ἐκατέρωθεν. Ἐνόησα εὐθύς, ὅτι ἀπεπλανήθην τῆς κυρίας ὁδοῦ, διότι ὅσῳ καὶ ἂν εἶναι κακὴ ἢ κατὰστασις τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁδῶν, ἐφρόνου, ὅτι τοιαύτη τις ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐχρησίμευεν ὡς μέσον συγκοινωνίας μεταξὺ δύο χωρίων. Ἡ ἀτραπὸς αὕτη, ὡς τὴν ἐπιούσαν καλῶς περιειργάσθη αὐτήν, ἦν ἔργον τῶν ὑδάτων, τὰ ὅποια ἐν καιρῷ ῥαγδαίων βροχῶν κατέρχονται δίκην χειμάρρων ἐκ τοῦ ὕψους τῶν λόφων, ζητοῦντα διέξοδον πρὸς τὴν κατωφέρειαν. Καλοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀτραπὸν *γιδόστραταν*, διότι ἀληθῶς αἶγες μόνον δύνανται νὰ βαδίζωσι δι' αὐτῆς. Καὶ ὅμως καὶ ἐγὼ διήλθον διὰ ταύτης, καίπερ πολλὰ παθὼν καὶ πολλὰ καμῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν λόχμην, ἠναγκάσθη νὰ καταβῶ ἀπὸ τῆς ἡμίονου, διότι οἱ κλάδοι τῶν θάμνων, φόβος ἦτο, μὴ με καταρρίψωσιν ἀπὸ τοῦ σάγματος. Εἶτα λαβὼν τὸν χαλινὸν εἰς τὴν χεῖρα, ἔσυρον τὸ ζῶον καὶ ἠνάγκαζον νὰ προχωρῇ. Παλλάκις ὅμως, μὴ δυνάμενος νὰ διακρίνω τὰ πρὸ ποδῶν, κατέπιπτον ἐξολισθαίνων, ἐξ οὗ πολλαχοῦ τοῦ σώματος ἐμωλωπίσθη. Τούτου ἕνεκα καὶ φοβούμενος μὴ καταπατηθῶ ὑπὸ τοῦ ζώου, ἀφήκα αὐτὸ νὰ προπορεύηται καὶ γίνηται ὁδηγὸς εἰς ἡμᾶς, ὅπισθεν τούτου βαίνοντας. Καὶ τοῦτο ἀληθῶς πολὺ ἡμᾶς ὠφέλησε, διότι τὸ ζῶον καὶ τὴν ὄρασιν ἔχει ὀξυδερεστέραν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ βᾶδισμα πολὺ στερεώτερον. Ἄλλὰ καὶ πάλιν ἢ κατὰβασίς καθίστατό μοι ἐπιπονωτάτη· ἠναγκαζόμενὴν πολλάκις νὰ στη-

ρίζω ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ νὰ βιδίζω σχεδὸν συρόμενος. Τρεῖς ὕλας ὥρας κατηρχόμην πάντοτε ἀδικκόπως ἐν μέσῳ πυκνοῦ σκότους ἀποκρύπτοντος καὶ τὰ πλησιέστατα τῶν ἀντικειμένων. Τὰ ὑποδήματά μου εἶχον τρυπηθῆ ὑπὸ τῶν πετρῶν, ἐφ' ὧν προσέκρουον, τὰ δὲ ἐνδύματά μου ἐν πολλοῖς εἶχον σχισθῆ ὑπὸ τῶν ξηρῶν κλάδων τῆς λόχμης, ἐν δὲ κιβωτίδιον ὀδοπορικὸν ἐκ χονδροῦ δέρματος εἶχε λάβει πολλὰς καὶ βαθεῖας ἀμυχάς. Κατηρχόμην εἰς βάραθρον, ἢ μᾶλλον ἐκρημνιζόμεν ἐἰς τὰ τάρταρα τοῦ Ἄδου ἀσθμαίνων, κατὰ κοπος, καθύδρος καὶ ἀσβόλης πεπληρωμένος. Ἔστην τότε καὶ προστρίψας πυρεῖον παρετήρησα τὸ ὠρολόγιόν μου ἐπλητίζε μεσονύκτιον. Αἰφνης δὲ τότε βλέπω αἰγλήν τινὰ εἰς μέρος τι τοῦ ὀρίζοντος καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀμφικυρτον ἀναβαίνουσαν τὴν Σελήνην.

Ἐν καιρῷ δ' ἀνέτειλεν ἡ Σελήνη, ἵνα μὲ σώσῃ ἐκ βεβαίας πτώσεως εἰς βάραθρον, οὐ ἀπέειχον μόλις τέσσαρα ἢ πέντε βήματα. Εἶχον πλησιάσει ἐπὶ τοῦ χεῖλους κρημνώδους λόφου, κάτωθι δ' ἔχαινε παραγγώδης ἄβυσσος περὶ τοὺς 200 περίπου πόδας βαθεῖα ; . . Χάριτας ἀγῶσοι, ὦ θεὰ Ἐκάτη, χάριτας πολλὰς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ! Εἰ μὴ ἤμην Χριστιανός, ἐπομένως στερωῶς ἐμμένων τῇ πεποιθήσει, ὅτι ὁ Θεὸς πρὸ πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προνοεῖ, ὦ ! ἤθελον τότε διὰ παντός τοῦ βίου καθ' ἑκάστην προσκομίζε εἰς σὲ εἰς τε τὰς ῥύμας καὶ εἰς τὰς πλατείας λείψανα δειπνῶν καὶ ὡς εἰς δῆλωσιν τῆς εὐγνωμοσύνης μου! . . . Στὰς δ' ἐπὶ τοῦ τόπου ἐκείνου καὶ ἰδὼν τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχον, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ πλαγίας τινὸς ἀτραποῦ. Ἰδὼν δὲ μετ' οὐ πολὺ καλύβην, διηυθύνθη πρὸς αὐτήν, ὅπου καὶ ἔφθασα μετ' ὀλίγον. Ἦτο δὲ ἡ καλύβη ἐκείνη ἐκ κλάδων κατεσκευασμένη, περὶ δὲ αὐτὴν ἰκανῶς μέγα περίφραγμα. Τότε διέκρινα καθαρῶς, ὅτι τοῦτο ἦτο ποιμνιοστάσιον ἐγκαταλειμμένον, πρὸς νότον ἐστραμμένον καὶ χρήσιμον μόνον τὸν χειμῶνα, ὡς καταφύγιον τῶν ποιμνίων κατὰ τῆς παγετώδους πνοῆς τοῦ βορρᾶ.

Ἐκεῖ δὲ ἐν τῇ ἀνευ θύρας καλύβῃ ἐκείνῃ ἀπεφάσισα νὰ διέλθω τὸ ἐπίλοιπον τῆς νυκτός, ἀναμένων τὴν πρωΐαν. Ἐσυρα λοιπὸν ἐκεῖσε ἐν τὸς τῆς μάνδρας τὴν ἡμίονον, προσέδεσα δὲ τὸν χαλινὸν ἐπὶ πάλου καὶ ἐνεδύθη ἐν ἔφερον μεθ' ἑαυτοῦ κοιτωνίτην, κατακλιθεὶς ἢ μᾶλλον καταπεσὼν ἐπὶ τινος γωνίας τῆς καλύβης ἡμιθανῆς σχεδὸν ἐκ τε τῶν κακουχιῶν καὶ τῆς πείνης. Ἄλλη ὅμως τότε σκηνή, πολὺ τὸ κωμικὸν ἐνέχουσα, διεδραματίσθη. Ὁ παῖς, ὅστις ἕως τότε καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν

ἔμενε καὶ ἰχθύος ἀφωνότερος, ἤρξατο κλαίων καὶ ὀλοφυρόμενος. Φόβος μέγας εἶχε καταλάβει αὐτὸν καὶ ἤρνεϊτο ἐκεῖ νὰ διανυκτερεύσῃ. Μετὰ πολλῆς δὲ δυσκολίας ἠδυνήθη νὰ μάθω τὴν αἰτίαν ἐροῦσθετο μὴ αὐτός τε καὶ ἡ ἡμίονος καταφαγωθῶσιν ἐκεῖ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὑπὸ ἄρκτου ἀγρίας, ἢ τις, ὑπὸ ὁμάδος τινὸς Τουρκογύπτων πρὸς χρηματισμὸν εἰς τὰ χωρία περιαγομένη, εἶχε κατορθώσει πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμά της καὶ φύγῃ εἰς τὰ ὄρη. Μετὰ πολλοῦ δὲ κόπου μόλις ἠδυνήθη νὰ καταστειλῶ τὸν φόβον τοῦ καὶ πείσω αὐτὸν νὰ κοιμηθῆ. Ὡ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας ! μετ' ὀλίγον ἤκουσα αὐτοῦ ῥέγγοντος, ἐνῶ ἐγὼ ὁ ἐνθαρρύνας αὐτὸν δὲν ἠδυνάμην οὐδὲ στιγμήν νὰ κλείσω τὰ ὄμματά μου.

Ἐχων δ' ἐστραμμένους πρὸς ἀνκτολὰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἠγέρθη, εὐθύς ὡς εἶδον, ὅτι τὸ λυκόφως ἤρξατο διαλύον τὸ σκότος. Ἀρπυνίσας τότε τὸν παιδα, εἶπον αὐτῷ μὲν νὰ ἐπισάξῃ τὴν ἡμίονον, ἐγὼ δὲ ἀνέβην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἵνα ἐπισκοπήσω τὸν ὀρίζοντα καὶ ἴδω, εἶπου ἐκεῖ πλησίον ἐφαίνετο χωρίον τι. Ἀναβὰς δ' ἐκεῖ, εἶδον κατὰ πρῶτον εὐρεῖαν θάλασσαν καὶ νήσους τινὰς πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος. Εὐθύς δ' ἐνόησα, ὅτι αἱ ἀπέναντί μου ἐκτεινόμεναι νῆσοι ἦσαν αἱ βόρειαι Σποράδες, εἶχον δὲ διατρέξει κατὰ πλάτος τὴν Εὐβοϊαν, ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην θάλασσαν. Ἐπειτα δὲ κάτωθι τοῦ βουνοῦ εἶδον χωρίον τι, εἰς ὃ ἀπεφάσισα νὰ διευθυνθῶ. Στραφεὶς λοιπὸν ὀπίσω καὶ τὴν μὲν ἀτραπὸν, δι' ἧς κατῆλθον ἐκεῖσε, παρατηρήσας, τὴν δὲ φάραγγα, εἰς ἣν μικροῦ δεῖν ἐπιπτον, περιεργασθεὶς, ὡς καὶ τὸ ποιμνιοστάσιον, ἐν ᾧ διηνυκτέρευσα, ὠδευσα διὰ τῆς λόχμης πρὸς τὸ μέρος, ὅπου ἔκειτο τὸ χωρίον. Ἡ κατάβασίς ἦτο ὡσαύτως ἐπίπιπος, διότι ἠναγκάζομην, ὅπως προχωρῶ, νὰ ἀνοίγω δρόμον ἀπομακρύνων τοὺς κλάδους τῶν θάμνων. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ὀδεύσας περὶ τὰς 4 ὥρας, ἔφθασα εἰς μικρὰν κοιλάδα, ὅπου ἀπαντήσας χωρικοὺς ἐργαζομένους, ἐπληροφορήθη παρ' αὐτῶν περὶ τοῦ χωρίου καὶ ὠδηγήθη εἰς αὐτό. Ἦν δὲ τὸ χωρίον ἐκεῖνο τὰ Ἑλληνικά, εἰς ὃ δηλαδὴ ἐπειγόμεν νὰ φθάσω.

Ἐν τῷ χωρίῳ εὗρον τὸν χωροφύλακα ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐκεῖ φθάσαντα καὶ μετ' ἀνυπομονησίας ἀναμένοντά με. Μετ' ἀπορίας δὲ ἐγένετο γνωστὴ ἡ περιπλάνησίς μου, καὶ πολλοὺς ἢ διήγησις τῶν παθημάτων μου συνεκίνησε. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο βαθύτατα ἐνεχαράχθη εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ οὐδέποτε ἔπαυσα ἀναπολῶν αὐτὸ εἰς τὸν νοῦν

μου εὐαρέστως. Καὶ τῶντι οὐδεμία κακουχία, οὐδεις κίνδυνος, ὅταν παρέλθῃ, διατηρεῖ πλέον θλιβεράν ἀνάμνησιν, ἀπ' ἐναντίου μάλιστα ὡς περὶ ἡδέος τινός αὐτοῦ ἀναμιμνησκόμεθα καθ' ἅπαντα τὸν βίον καὶ εὐφροσύνως τοῖς ἄλλοις διηγοῦμεθα. Μεταλαβὼν τροφῆς καὶ εἰς ὕπνον γλυκὺν τραπέις, ἠδυνήθην μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτῆσω τὰς δυνάμεις μου, ὥστε καὶ νὰ ἐπιθεωρήσω τὸ αὐτόθι δημοτικὸν σχολεῖον. . . . .

Εἰς Σκύρον ἔπλευσα ἐπιβίβασθεις εἰς πλοιάριον, μεταφέρον καθ' ἑβδομάδα, καιροῦ ἐπιτρέποντος, ἀπὸ Κύμης, πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας Καρυστίας, τὸν ταχυδρομικὸν σάκκον καὶ τοὺς θέλοντας νὰ περαιοθῶσιν ἐκεῖσε. Τὴν Σκύρον πολὺ ἐπεθύμουν νὰ ἐπισκεφθῶ. Ἦθελον νὰ ἴδω τὸ νησιωτικὸν τοῦ Λυκομήδους βασιλείον καὶ ἀναμνησθῶ ἐκεῖ τοῦ ἡμιθέου Ἀχιλλέως, ὅστις, κηρυχθεῖσης τότε τῆς ἐπιστρατείας καὶ τῆς νομίμου πρὸς πόλεμον ἡλικίας οὔσης αὐτῷ, ἵνα ἀποφύγῃ τὸν κινδυνώδη Ἄρην, ἐλειποτάκτησε καὶ μετέβη εἰς Σκύρον. Μὴ ἔχων δ' ἔτι φανερὰ τὰ ἔχνη τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἐπὶ τοῦ προσώπου του, ἐνεδύθη γυναικεῖα φορέματα καὶ ἐκρύπτετο μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ βασιλέως. Ἦθελον λοιπὸν ἐκεῖ ἐπὶ τόπου νὰ μελετήσω τὸν Ὀμηρικὸν ἐκεῖνον μῦθον, ἐρωτῶν τοὺς κατοικοὺς περὶ τούτου. Καὶ τῶντι τίνα ἀξίαν καὶ τίνα ἔκβασιν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἄνευ τοῦ Ἀχιλλέως; Ἠδύνατο ἄρα γε ἡ μούσα τοῦ Ὀμήρου νὰ πετάξῃ τοσοῦτον ὑψηλά, εἰ ἀπῆν ἐκ τοῦ πολέμου ὁ υἱὸς τῆς Θέτιδος, ὁ φίλος τοῦ Πατρόκλου, ὁ φονεὺς τοῦ Ἐκτορος, ὁ διὰ μόνης τῆς φωνῆς αὐτοῦ εἰς φυγὴν τρέπων τὰς Τρωϊκὰς φάλαγγας; Ἄλλ' ἀφοῦ ἤθελε τὸν πόλεμον ὁ Ἀχιλλεύς, διατί νὰ κρυβῆ; Διατί δὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ νὰ τὸν πέμψωσιν εἰς Σκύρον; Πόθεν δὲ μαθῶν ὁ Ὀδυσσεὺς μετέβη πρὸς ἀνεύρεσίν του; Προβλήματα πάντα ταῦτα εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης ἐποχῆς κληροδοτηθέντα. Ἦθελον νὰ ἴδω τὸν βράχον, ἀφ' οὗ ὁ ὕποπτος Λυκομήδης ἀπώσατο κατὰ κρημνῶν τὸν Ἀθηναῖον ἥρωα, ὅστις, τίς εἶδεν, ὁποίας καὶ ἐν Σκύρῳ εἶχε διαπράξει ἀσχημίας καὶ εἰμάρτο ἐκεῖ τυχοδιώκτης καὶ φυγὰς βασιλεὺς ὑπὸ βασιλέως νὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του! Ἦθελον τέλος νὰ γίνω θεατῆς, ἔστω καὶ κατὰ φαντασίαν, τῆς τελετῆς ἐκείνης, ἣν ὁ θαλασσοκράτωρ Κίμων ἐτέλεσεν ἐν Σκύρῳ, εὐρῶν μετὰ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας τὰ ὅστ' αὐτοῦ συμπολίτου καὶ ἐν πομπῇ καὶ παραταξεί ἀσυνήθει μετακομίσας αὐτὰ εἰς Ἀθήνας! ὦ! εἰς ποίας καὶ πόσας ἱερὰς καὶ ἐνδόξους σελίδας τῆς προ-

γονικῆς ἡμῶν ἱστορίας ἀναγινώσκειται τὸ ὄνομα τῆς μικρᾶς ταύτης νήσου!

Ἡ πόλις τῆς Σκύρου πρὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ πολὺν χρόνον ὕστερον ἦτο συσσωρευμένη φύρδην μίγδην ἐντὸς τοῦ μικροῦ της φρουρίου. Αἱ ὁδοὶ αὐτῆς στενόταται καὶ πλήρεις ὑγρασίας καὶ ἀκαθαρσίας εἶναι δυσδιάβατοι καὶ ἐν καιρῷ ἡμέρας. Ἐκείντο δ' αἱ οἰκίαι αἱ μὲν ἐπὶ τῶν δὲ καὶ ἀπετέλουν ὄγκον ἀδιάτακτον καὶ ἀκάνονιστον ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους. Πολλαὶ αὐτόθι οἰκίαι εἶχον δύο ἢ καὶ τρεῖς πολλὰς κυρίους καὶ τοῦτο δι' ἔλλειψιν τόπου πρὸς οἰκοδομήν. Τὸ ἰσόγειον ἀνήκεν εἰς τοὺς γονεῖς, τὸ δὲ ἀνώγειον εἰς τὸν υἱὸν ἢ εἰς τὴν θυγατέρα, εἰς γάμου ἐλθόντας κοινωμίαν. Ἐνεκα δὲ τοῦ πολλοῦ διαγενομένου χρόνου μεταξὺ τῶν ἐνοικίων ἐξέλειπε καὶ πᾶσα πλέον συγγένεια. Τὰ τέκνα τῶν ἐνοικούντων ἐν μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ συνεδέοντο ἐνίοτε καὶ διὰ τῶν δικτύων τοῦ γάμου καὶ νέος πάλιν συνεκροτεῖτο συγγενικὸς δεσμός. Ἦν δὲ τὸ φρούριον ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν πελασγικῶν τειχῶν, τὰ ὅποια καὶ ἐνιαχοῦ δύναται τις νὰ περιεργασθῆ καλῶς διατηρούμενα. Ἀπὸ πολλῶν ὁμως ἐτῶν ἤρξατο ἐγκαταλειπόμενον τὸ φρούριον, ἡ δὲ νέα πόλις ἤδη ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἀνεγείρεται. Τὴν σήμερον ὁμως ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ φρουρίου κατοικοῦσιν οἱ πενέστατοι τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὁσημέραι, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, καταλείπουσιν αὐτὸ ἀποχωροῦντες εἰς τὰ ἐκτὸς μέρη.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον κεῖται εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς κλιτύος τοῦ λόφου καὶ εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως. Εἶναι δὲ τοῦτο μέγιστον κτίριον ἐν σχήματι εὐθυγράμμου παραλληλογράμμου, κτίσμα τοῦ αἰδίου Καποδιστρίου. Εἶναι δὲ τόσον μέγα, ὥστε ὀλόκληρος ἡ πόλις ἐκεῖ δύναται νὰ χωρήσῃ. Ὡς ὁ Διογένης παιζῶν ἔλεγεν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς τοὺς ἔχοντας μικρὸν φρούριον καὶ πύλας μεγάλας «κλείσατε, ὦ Μεγαρεῖς, τὰς πύλας, ἵνα μὴ ἐξέλθῃ ἡ πόλις», οὕτω καὶ ἄλλος τις θὰ ἔλεγεν εἰς τοὺς Σκυρίους, τοὺς ἔχοντας μέγιστον σχολεῖον, δυσανάλογον πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως, «ἀνοιξατε, ὦ Σκυριοί, τὰς θύρας τοῦ σχολείου, ἵνα εἰσέλθῃ ἡ πόλις». Ἡ ἀρχαιοτάτης δὲ τοῦ σχολείου τούτου καὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καταφαίνεται. Ἡ στέγη, ὡς πλοῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὴν ξηρὰν ἀνειλκυμένον, πανταχόθεν διαρρεῖ, ὁ δὲ ψυχρὸς βορρᾶς ἐν ὥρᾳ χειμῶνος παγώνει τοὺς δυστυχεῖς παῖδας.

Μετὰ τὰς ἐπιθεωρητικὰς μου ἐργασίας ἠθέλησα νὰ ἀναβῶ εἰς τὸ φρούριον καὶ ἶδω ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ τὸν βράχον ἐκεῖνον, ἐξ οὗ κατερρίφθη ὁ Θησεύς. Ἡ παράδοσις ἔτι καὶ νῦν τοῦ μύθου τούτου διασώζεται παρὰ τοῖς κατοίκοις, δεικνύεται δὲ καὶ ἡ θέσις τοῦ τελεσθέντος φονικῆ δρᾶματος. Ἄλλ' ἵνα φθάσῃ τις ἐκεῖσε, πρέπει πολλοὺς νὰ ὑποστῇ κόπους, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ κινδύνους. Πρέπει νὰ ἀναρριχηθῇ, ὡς γαλῆ, ἐπὶ ἐρειπίων καὶ ἀπὸ δώματος εἰς δῶμα νὰ ἀνέρχεται ἐφ' ἱκανὸν διάστημα, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τείχους. Αἱ οἰκίαι εἶναι προσκεκολλημέναι ἢ ἐντετειχισμέναι, οὕτως εἶπεῖν, εἰς τὸ ἀρχαῖον τοῦ φρουρίου τεῖχος, οὐδεμίαν δὲ διάβασιν, ἢ ἀτραπὸς φέρει ἐκεῖσε. Ἐχουσι δὲ καταστῆ πλέον τὰ δώματα τῶν οἰκιῶν τούτων σεσαθρωμένα καὶ κίνδυνος εἶναι, μὴ πέσῃ τις εἰς τὸ βάθος αὐτῶν. Διὰ τοῦτο εἶναι χρεῖα βοηθοῦ καὶ ὀδηγοῦ· βοηθοῦ μὲν, ἵνα ὀρέγῃ ἀνωθεν τὰς χεῖράς του καὶ σε βοηθῇ νὰ ἀναβῆς, ὀδηγοῦ δέ, ἵνα σοι δεικνύῃ τὰ στερεὰ μέρη τῶν δωματίων, ἐφ' ὧν ἀκινδύνως νὰ βαδίζῃς. Ἄλλ' ὅταν φθάσῃ τις εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, λησμονεῖ εὐθὺς τοὺς κόπους καὶ τοὺς κινδύνους, οὓς διέτρεξεν.

Ὅριζον ἐκτεταμένος ἀνοίγεται ἐνώπιόν σου. Τὸ βλέμμα σου ἐξικνεῖται μέχρι Ψαρῶν καὶ Χίου, Ἄθωνος καὶ Λήμνου, ἢ δὲ Εὐβοία κατὰ μῆκος ἐξαπλοῦται, οἶονεῖ τὰς χεῖρας ὀρέγουσα. Πέλαγος εὐρὺ ὑπὸ νήσων κατεσπαρμένον, παράλια ἐκτεταμένα καὶ ποικιλοτάτας διαγράφοντα γραμμὰς, πορθμοί, ἀκρωτήρια, κόλποι, προσελκύουσι τὸ βλέμμα καὶ ἡδύτατον παράγουσι συναίσθημα ἐν τῇ ψυχῇ. Ὅποσα καὶ ὅποια ἔχει τις νὰ ἀναμνησθῇ ἐκ τοῦ ὕψους ἐκείνου! Ὅποιαν νῆσον καὶ ἂν διακρίνῃς ἐκεῖθεν, ὅποιαν ἀκτὴν καὶ ἂν ἀτενίσῃς, ἐν τρόπαιον ἢ μίαν δόξαν εἶτε ἀρχαίαν, εἶτε νεωτέραν, ἀναπολεῖς εἰς τὴν φαντασίαν σου. Τὰ Ψαρὰ καὶ ὁ Κανάρης, ἢ Χίος καὶ ὁ Κοραῆς, ἢ Σάμος καὶ ὁ Πυθαγόρας, ὁ Καφηρεὺς καὶ ὁ Λάμπρος Κατσώνης, ἢ Σκόπελος καὶ ὁ Καρατάσος, ἢ Εὐβοία καὶ ὁ Κριεζώτης, ὁ Ἄθως καὶ τὸ ἱερὸν κατὰ τῶν Σλάβων προπύργιον . . .

Ἰλιγγος καταλαμβάνει τὸν θεατὴν διευθύνοντα τὸ βλέμμα πρὸς τὰ κάτω· εὐρίσκεισαι ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, ὅστις κατ' αὐτὸ τὸ μέρος εἶναι βράχος ἀπορρώξ καὶ ἀπότομος, θάλασσα δὲ εἰς βάθος ἱκανὸν βρέχει τοὺς κρημνοὺς καὶ σκοπέλους, οἵτινες ἐξαπλοῦνται ἐπ' αὐτῆς ἀνωμάλως. Ἐκεῖ εἶναι ὁ βράχος, ἐξ οὗ ὁ Θησεύς μετὰ τοῦ Λυκομήδους, τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο θέαμα περιεργαζόμενος, κατερρίφθη εἰς τὸ χάνιον ἐκεῖ-

νο βάραθρον. Τὸ φονικὸν ἐκεῖνο δρᾶμα πολὺ με συνεκίνησεν ἀναπολήσαντα αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ διεπράχθη, πολλαὶ δὲ ὑποθέσεις ἐκεῖ μοι ἐγεννήθησαν. Ἄρά γε μὴ ὁ Θησεύς ζαλισθεὶς κατέπεσεν, ὑπ' οὐδενὸς ἀπωσθεῖς; Μὴ ὁ Θησεύς ἀπολέσας θρόνον ἐπίζηλον, αὐτὸς ἐαυτῷ τοῦτον παρασκευάσας, καὶ εἰς ἀεργίαν καὶ ἀκίνησίαν ἐν τῇ Σκύρῳ καταδικασθεὶς, ἐζήτησεν αὐθόρμητος νὰ ἀποθάνῃ, δι' ἡρωϊκοῦ τέλους, ἐπισφραγίζων ἐνδοξον καὶ πλήρη παρατόλμων περιπετειῶν βίον!

Ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκεῖνου ἀνήλθε καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος, ὅτε δύο πρὸ ἐμοῦ ἔτη εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν νῆσον. Ἄρά γε ἐνεθυμήθη, ὅτι δύο βασιλεῖς ἀρχαῖοι πρὸ τριῶν σχεδὸν χιλιετηρίδων εἶχον ἀναβῆ εἰς τὸ αὐτὸ μέρος; Ἄρά γε ἐνεθυμήθη τὸ τέλος τοῦ μεγάλου Θησεῦς; Ἐνεθυμηθεὶς δ' αὐτό, ἀνεπόλησεν εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι βασιλεῖς, ὧν ὁ βίος παρέρχεται ἀδοξος, οὐδὲν ὄνομα δοξαστὸν καταλείπουσιν εἰς τοὺς ἐπιγινομένους. . .

M. B.

ΤΟ ΑΡΙΘΜΕΙΝ ΕΝ ΤΗ ΤΡΙΤΗ ΤΑΞΕΙ

(Ἐκ τοῦ *Rein*)

(Πρὸς φ. 11 π. ε.)

1. Ἡ ἐκλογή τῆς ὕλης

Τὸ ἀριθμεῖν ἐν τῷ τρίτῳ σχολικῷ ἔτει συνεχίζομεν ἀμέσως μετὰ τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ διδασθέντων· ὡς ἐν τῷ «δευτέρῳ σχολικῷ ἔτει» εἶδομεν «μόνον αἱ ἀρχαὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως ἐτέθησαν, τῆς συνεχείας καὶ τοῦ τέλους ἀφαιρέτων διὰ τὸ τρίτον»· συμφώνως δὲ ταῖς ἐκτεθεῖσι τρόποις ἐσηματίσαμεν τὰς δεκάδας καὶ μονάδας μέχρι τῆς σειρᾶς τῶν ἑξ, καὶ τῇ βοηθείᾳ τούτων ἐλύσαμεν προβλήματα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως. Κατὰ τὸ τρίτον λοιπὸν σχολικὸν ἔτος θέλομεν σηματοῦσαι τὰς περαιτέρω σειρὰς καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει τούτων στηριζόμενοι θὰ λύωμεν προβλήματα, χωροῦντες ἐκ τῶν ἀπλουστέρων καὶ εὐκολωτέρων πρὸς τὰ δυσκολώτερα.

Ἄλλ' αὕτη ἡ ὕλη δι' ἐν ὀλόκληρον σχολικὸν ἔτος ἤθελεν εἶναι πολὺ ὀλίγη. Ἐρωτῶμεν λοιπόν, τί θὰ πράξωμεν τὸν ἐπίλοιπον χρόνον, ἡμῖς σχεδὸν ἔτος; Τὰ πλεῖστα βιβλία τῆς ἀριθμητικῆς ὀρίζουσι διὰ τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος τὰς τέσσαρας πράξεις τῶν ἀκεραίων μέχρι τῆς σειρᾶς τῶν 1000, οὐδένα ὅμως λόγον τοῦτου προβάλλονται ἐν τισιν ἀναγινώσκωμεν μόνον τὴν ἐξῆς παρατήρησιν «τοῦτο τὸ σύστημα εἶναι τὸ σπουδαιότατον διὰ τὴν ἀπὸ μνήμης ἀρίθμησιν, φύσει δ' αὕτη δέον κυρίως νὰ ἐμπεριλαμβανῆται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἐν τὸς τῶν ὀρίων τούτων». Ἡμεῖς παραδεχόμεθα τοῦτο ὡς ὀρθόν, ἀλλ' ὅμως οὐδόλως παρατηροῦμεν ἐνταῦθα τὸ ἀναγκαῖον τῆς κατ' ἰδίαν πραγματείας τοῦ ῥηθέντος κύκλου τῶν ἀριθμῶν, διότι καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐπομένοις ἔτεσιν ἀσχοῦνται ἀρκούντως οἱ μαθηταὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ. Ὅπως δ' ἀκατάληπτόν ἐστιν, πῶς ἔνιοι τῶν διδασκάλων χωρίζουσιν ἐν ταύτῃ τῇ σειρᾷ τῶν ἀριθμῶν τὴν ἐγγραφὸν ἀρίθμησιν ἀπὸ τῆς ἀπὸ μνήμης· ἕνεκα τοῦτου δὲ ἐν τῇ ἐγγράφῳ ἀριθμήσει ἡ οὐσιώδης ὕλη τοῦ προσεχοῦς ἔτους, τουτέστιν αἱ τέσσαρες πράξεις τῶν ἀκεραίων, ἐν ἀπεριόριστῳ κύκλῳ χωρίζονται, διότι σχεδὸν τὸ αὐτὸ εἶναι, ἂν προσθέτῃ ὁ μαθητὴς ἐγγράφως τριστήλους, τετραστήλους ἢ καὶ πενταστήλους ἀριθμούς. Ἄλλοι (ὡς ὁ Böhme) ἐνῶ ἐν τῇ ἀπὸ μνήμης ἀριθμήσει περιορίζονται ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἀριθμῶν ἀπὸ τοῦ 1—1000, ἐν τῇ γραπτῇ ἀσχοῦνται συγχρόνως ἐν ἀπεριόριστῳ κύκλῳ. Διατί ὅμως καὶ ἐν τῇ ἀπὸ μνήμης ἀριθμήσει δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερβῶμεν τὰ ὅρια τῶν 1000, τοῦτο δὲν ἐννοοῦμεν.

Ἡμεῖς σκεπτόμεθα ὡς ἐξῆς· ἐὰν ἠθέλομεν ἀρχίσει ἐν τῷ τρίτῳ σχολικῷ ἔτει μετὰ τοῦ ἀπεριόριστου κύκλου τῶν ἀριθμῶν, θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως ἀδύνατον σκοπίμως νὰ ἐπεξεργασθῶμεν τὰς τέσσαρας πράξεις τῶν ἀκεραίων· ποῖον δὲ ὄλον πληρὲς θὰ ἔμενε διὰ τὸ τέταρτον σχολικὸν ἔτος¹. Ἐνεκα τούτων λοιπὸν ἐνδιατριβομεν κατὰ τὸ δεύτερον

1. Καθ' ἡμᾶς ἡ διαιρέσις τῆς διδακτέας ὕλης τῆς ἀριθμητικῆς ἔχει οὕτως:

1 Σχολικὸν ἔτος : Σειρὰ τῶν ἀριθμῶν 1— 10

2 » » » » 1—100

(Ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως αἱ εὐκολώτεραι μορφαί).

3 » » Αἱ δυσκολώτεραι σειραὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ

ἡμῖς τοῦ τρίτου σχολικοῦ ἔτους ἐν ἀσκήσεσιν, αἵτινες κέκτηνται μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν περαιτέρω ἀρίθμησιν, τουτέστιν ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν μεγάλων σειρῶν. Τοῦτο θὰ ἐξελαμβάνετο ἴσως παρὰ τινων ὡς κινδυνώδης ἐνόχλησις τῶν μαθητῶν· ἡμεῖς οὐδέποτε ἐπέζητήσαμεν τοιοῦτόν τι, τούναντίον μάλιστα ποθοῦμεν οὐσιωδῶς νὰ διευκολύνωμεν τὴν μετέπειτα ἐργασίαν τῶν μαθητῶν. Πόσης ὠφελείας πρόξενοί εἰσιν αἱ μεγάλαι σειραὶ ἐν τῷ πολλαπλασιασμῷ καὶ τῇ διαιρέσει (γραπτῶς καὶ ἀπὸ μνήμης) περὶ τοῦτου οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν· πόσον ὅμως δυσκόλως ἐκτελεῖται διαιρέσις τις, ὅταν ὁ μαθητὴς ἀγνοῇ τὰς μεγάλας σειρὰς! Τοῦτο δύνανται νὰ παρατηρήσωσι πάντες οἱ διδάσκαλοι. ἐὰν προτείνωσιν εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ λύσωσι πολυψήφιον τινα διαιρέσιν. Τούτων ἕνεκα συντασσόμεθα πληρέστατα τῇ γνώμῃ παιδαγωγοῦ τινὸς λέγοντος «Ἐγὼ νομίζω, ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς μεγάλης σειρᾶς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ ἐν τῇ Δημοτικῇ Σχολῇ, ἐστὶ λίαν ὠφέλιμος τοῖς μαθηταῖς». Πολλοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀριθμητικῆς ἀρχαῖοι καὶ νέοι συντάσσονται ἐπίσης ταύτῃ τῇ γνώμῃ. Ὁ Brennert καὶ ὁ Kaselitz π. χ. ἀσχοῦσι τὰς σειρὰς μετὰ τῶν 12, 15, 24, 25. Ὁ Cöqfert χωρεῖ ὡσαύτως πέραν τοῦ ἀριθμοῦ 9. Ὁ Braeutigam γράφει: «Ἐὐχῆς ἔργον ἐστίν, ἵνα ἐκάστη σειρὰ μέχρι τοῦ δεκαπλασίου διὰ σκοπίμων ἀσκήσεων καταστή κτῆμα τῶν μαθητῶν, ὅπως αἱ περαιτέρω συνθέσεις καὶ διαμερισμοὶ τῶν ἀριθμῶν ἐκτελῶνται εὐκόλως, ἀπταιστως καὶ ταχέως». Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἡ διαθρυληθεῖσα «Νέα Σχολή» τοῦ Berthelt, Jäkel, Petermann καὶ Thomas ἐμπεριέχει ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ πλεῖστα προβλήματα, ἅτινα προϋποτιθέασιν τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ μεγάλου οὕτως εἰπεῖν πολλαπλασιασμοῦ. (π. χ. 348 : 16, 399 : 16, 702 : 18 κτλ.).

Ἡ ἐν ταῖς μεγάλαις σειραῖς ἐξάσκησις τῶν μαθητῶν πρὸς τὸ οἰκειο-

καὶ τῆς διαιρέσεως. Αἱ μεγαλῆτεραι σειραὶ (19×10).

4 Σχολικὸν ἔτος : Ἀπεριόριστος κύκλος ἀριθμῶν. Αἱ τέσσαρες πράξεις μετ' ἀφηρημένων καὶ ἀπλῶν συγκεκριμένων ἀριθμῶν.

5 » » Αἱ τέσσαρες πράξεις τῶν ἀκεραίων καὶ δεκαδικῶν ἀριθμῶν. Τὰ κλάσματα.

6 » » Αἱ μέθοδοι κτλ.

ποιηθῆναι αὐτὰς θέλει κανονισθῆ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Σχολῆς, συνήθως ὅμως δὲν θὰ ὑπερβῶμεν τὰς σειρὰς 11—19 (25 καὶ 24) ὀρίζομεν δὲ ὡς μεγαλειότερον πολλαπλασιαστὴν τὸν δέκα, ὡς καὶ ἐν ταῖς μικραῖς σειραῖς. Τὰ πρὸς ἄσκησιν διδόμενα προβλήματα φυσικῶς δὲν θὰ ὑπερβαίνωσι τὰ ὅρια ταῦτα· ἐξασκοῦνται δὲ τέλος οἱ μαθηταὶ εἰς τὰς σειρὰς ἀπὸ 100—1000 ὡς καὶ εἰς τὰς σειρὰς τῶν καθαρῶν δεκάδων, (20, 30, 40 κτλ.), ἅτινα οὐδεμίαν δυσκολίαν παρέχουσι.

Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα θὰ ἐνόμιζέ τις ἴσως ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ σχολικῷ ἔτει οὐδόλως θὰ ἐξησκοῦμεν τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ προσθετεῖν καὶ ἀφαιρεῖν· παρατηροῦμεν ὅμως, ὅτι εἰς ταύτας τὰς δύο πράξεις ἀρκούντως δύνανται νὰ ἐξασκηθῶσιν οἱ μαθηταί, διότι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς κύκλοις τῶν ἀριθμῶν, ὡς καὶ ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν μεγάλων σειρῶν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ ἐνυπάρχουσι πολλὰ τοιαῦτα προβλήματα.

Τὴν κατὰ τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος διδασκτέαν ὕλην ὀρίζομεν ὡς ἑξῆς:

1. Ἀνάπτυξις (καὶ πρὸς ταύτη ἐξάσκησις) τῆς σειρᾶς τῶν ἐπτὰ ὀκτῶ καὶ ἑννέα.

2. Εὐκόλοι καὶ δύσκολοι μορφαὶ πολλαπλασιασμοῦ καὶ διαιρέσεως τῇ βοθηεῖα τούτων τῶν σειρῶν. Σύνθετα προβλήματα.

3. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κύκλου τῶν ἀριθμῶν μέχρι 1000. Ἀσκήσεις προσθέσεως καὶ ἀφαιρέσεως· Διαδρομὴ τῶν ἑκατοντάδων ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὸ τέλος καὶ ἀντιστρόφως ἐντὸς τούτου τοῦ κύκλου τῶν ἀριθμῶν.

4. Αἱ μεγάλαι σειραὶ 11×1 μέχρις 11×10 · 12×1 μέχρι 12×10 ·
 . . . 19×1 μέχρι 19×10 (25×1 μέχρις 25×10 · 24×1 μέχρις 24×10).

5. Πολλαπλασιασμοὶ καὶ διαιρέσεις διὰ τούτων τῶν σειρῶν. Κατάλληλα σύνθετα προβλήματα.

2. Ἡ πορεία τῆς ὕλης.

A. Αἱ μικραὶ σειραὶ.

Ἐκάστη σειρὰ ἐν μορφῇ πολλαπλασιασμοῦ καὶ διαιρέσεως.

1. Ἡ σειρὰ τῶν ἐπτὰ¹.

1. Σημ. Πρὸς κατάληψιν τοῦ τρόπου τοῦ σχηματισμοῦ τῶν σειρῶν παραπέμπομεν τοὺς διδάσκοντας εἰς τὸ 11 φυλλάδιον τοῦ π. ε. σελ. 489.

2. Ἡ σειρὰ τῶν ὀκτώ.

3. Ἡ σειρὰ τῶν ἑννέα.

4. Διαίρεσις μετὰ καταλοίπου.

B. Εὐρυσις τοῦ κύκλου τῶν ἀριθμῶν μέχρι 1000.

5. Αἱ ἀπλαῖ ἑκατοντάδες.

6. Αἱ μικταὶ ἑκατοντάδες· (ἐπίσης γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις αὐτῶν).

7. Πρόσθεσις ἀπλῶν ἀριθμῶν (μέχρι 1000).

8. Ἀφαιρέσεις ἀπλῶν ἀριθμῶν.

9. Πρόσθεσις ἀπλῶν καὶ συνθέτων ἀριθμῶν· (π. χ. $220+200$, $600+336$).

10. Ἀφαιρέσεις ἀπλῶν καὶ συνθέτων ἀριθμῶν· (π. χ. $349-200$, $600-482$).

11. Πρόσθεσις συνθέτων ἀριθμῶν (ἐνταῦθα ἰδίως ὁ μετασχηματισμὸς τῶν συνθέτων εἰς ἀπλοῦς ἀριθμοὺς π.χ. $92+21=92+[8+13]$ ἢ $92+[1+20]$).

12. Ἀφαιρέσεις συνθέτων ἀριθμῶν [π. χ. $111-21=111-[11+10]=[111-11]-10$].

Γ. Αἱ μεγάλαι σειραὶ.

13. Αἱ καθαρὰι δεκάδες· (20×1 μέχρις 90×1).

14. Ἡ σειρὰ τῶν ἑνδεκα ($11=10+1$).

15. Ἡ σειρὰ τῶν δώδεκα ($12=10+2$).

16. Ἡ σειρὰ τῶν δεκατρία ($13=10+3$ ἢ $12+1$).

17. Ἡ σειρὰ τῶν δεκαπέντε ($15=10+5$ ἢ $10+5$).

18. Ἡ σειρὰ τῶν δεκατέσσαρα ($14=10+4$ ἢ $15-1$ ἢ $13+1$).

19. Ἡ σειρὰ τῶν δεκαἕξ ($16=10+6$ ἢ $15+1$).

20. Ἡ σειρὰ τῶν δεκαεννέα ($19=20-1$).

21. Ἡ σειρὰ τῶν δεκαοκτῶ ($18=20-2$ ἢ $19-1$).

22. Ἡ σειρὰ τῶν δεκαεπτὰ ($17=18-1$ ἢ $16+1$ ἢ $10+7$).

3. Ἡ ἐπεξεργασία τῆς ὕλης.

Οὐδὲν ὄντως νεώτερον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν τῶν ἐν τῷ Β' Σχολικῷ ἔτει λεχθέντων· τὰ μέσα τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐπίσης δὲν μετα-

πιτηδείδης. Ὁ Brautigam λέγει· πρὸς πλήρη κατάληψιν τῆς ἀριθμητικῆς ἀνάγκη ἐστὶν ὅπως ὁ μαθητὴς λύῃ εὐχερῶς ἕκαστον σύνθετον πρόβλημα, ἀποδεικνύῃ λογικῶς τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ ἢ εἰς θέσιν νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς συμμαθητὰς αὐτοῦ πρόβλημά τι πρὸς λύσιν·

Ἡ ἀνάλυσις τῶν σειρῶν δέον νὰ ᾖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλήρης ὅπως ὁ μαθητὴς ἐννοῇ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν καὶ μανθάνῃ πρακτικῶς τὸ ἀριθμεῖν. Τὸν πολλαπλασιασμὸν $18 \times 6 = 108$ ἀναλύομεν ὡς ἐξῆς·

$$54 \times 2 = 108$$

$$36 \times 3 = 108$$

$$27 \times 4 = 108$$

$$18 \times 6 = 108$$

$$12 \times 9 = 108$$

Περαιτέρω·

$$18 \times 12 = 18 \times 6 \times 2 = 216$$

$$54 \times 4 = 108 \times 2 = 216 \text{ κτλ.}$$

Κατὰ πόσον δὲ δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν ἐν ταύταις ταῖς ἀσκήσεσι, τοῦτο ἐξαρτᾶται φυσικῶς ἐκ τῆς πνευματικῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν. Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀναλύσεως τῶν παραγόντων ἐν γένει καὶ ἡ πρῶτος ἐκ ταύτης καὶ ὠφέλιμος ἐξάσκησης τῶν μαθητῶν ἀρκούντως κατάδηλοι γίνονται ἐκ τῶν προειρημένων ὑποδηλώσεων. Τὴν χρῆσιν δὲ τῶν θεωριῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄς ἀποφεύγῃ ὁ διδάσκαλος, ὅπως μὴ καταπονῶνται οἱ μαθηταί. Ἡ ἔκφρασις τῶν ἐφαρμοζομένων προβλημάτων πρέπει νὰ εἶναι σαφῆς καὶ εὐληπτος. Τὴν δὲ ὕλην αὐτῶν θέλομεν ἀρύεσθαι, ὡς εἶναι δυνατόν, ἐκ τῶν ἄλλων μαθημάτων, ὅπως διατηρῆται ἡ συνάφεια αὐτῶν. Συνιστῶμεν τοῖς διδασκάλοις, ὅπως φροντίσῃ ἕκαστος νὰ περισυναγάγῃ συλλογὴν τινα καταλλήλων προβλημάτων πρὸς πλήρη κατάληψιν τῆς ἀριθμητικῆς καὶ ἀσκήσιν εἰς τε τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι καὶ αὐτενεργεῖν.

4. Δύο παραδείγματα διδασκαλίας.

Κύκλος ἀριθμῶν. Ἡ σειρά τῶν ἐννέα.

Πολλαπλασιασμὸς καὶ διαίρεσις ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς σειράς, διαδρομὴ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσω.

Κύκλος πραγματῶν.

1. Τὸ κωνοπαίγνιον (τσούνια). (Πρόβλημα διαίρεσεως. 1 κωνοπαί-

γνίον τι μετὰ 2 σφαιρῶν τιμᾶται 50 λεπτά. Αἱ σφαῖραι τιμῶνται 5 λεπτά, πόσον τιμᾶται ἕκαστος κῶνος;)

2. Ἐν πρόβλημα ἐκ τῆς φυσικῆς ἱστορίας (π. χ. Τὸ φύλλον τῆς κάρυας σύγκειται συνήθως ἐξ 7 φυλλαρίων πόσα φυλλάρια, ἔχουσιν 8 φύλλα;)

3. Τὰ πλεῖστα παιδιὰ κοιμῶνται καθ' ἑκάστην ἡμέραν 9 ὥρας· πόσας ὥρας κοιμῶνται ὀλόκληρον τὴν ἐβδομάδα;

1. Στάδιον.

$$9 = \text{πόσας φορές } 1;$$

$$9 = \text{πόσας φορές } 3;$$

$$18 = \text{πόσας φορές } 6;$$

$$27 = \text{πόσας φορές } 9;$$

$$9 = 1 \times 9$$

$$18 = 2 \times 9$$

$$27 = 3 \times 9$$

$$36 = 4 \times 9$$

$$54 = 6 \times 9$$

$$63 = 7 \times 9$$

$$72 = 8 \times 9$$

$$90 = 10 \times 9$$

Ἀριθμησις κατὰ διαλείμματα ἀπὸ 9 εἰς 9 μέχρις 90 πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τὰ ὀπίσω 9, 18, 27, 36 κτλ.

A. Πολλαπλασιασμὸς.

2. Στάδιον.

Λοιπὸν θὰ λάβωμεν τὸν ἐννέα ἀπὸ 1 φοράν μέχρι 10.

α) ἐποπτικῶς

$$\alpha\alpha) 9 = 9 \times 1$$

$$9 + 9 = 18 = 9 \times 2$$

$$18 + 9 = 27 = 9 \times 3$$

$$27 + 9 = 36 = 9 \times 4$$

$$36 + 9 = 45 = 9 \times 5$$

κτλ.

$$\beta\beta) 90 = 9 \times 10$$

$$90 - 9 = 81 = 9 \times 9$$

$$81 - 9 = 72 = 9 \times 8$$

$$72 - 9 = 63 = 9 \times 7$$

$$63 - 9 = 54 = 9 \times 6$$

κτλ.

(Ἐρωτήσεις. Πόσας φορές 9 ἔμπεριέχει ὁ ἀριθμὸς 18; μὲ πόσας φορές 9 ἰσοδυναμεῖ ὁ 18+9 ;

γγ) $9 \times 1 = 9$ $9 \times 2 = 18$ $9 \times 3 = 27$ κτλ.	δδ) $9 \times 10 = 90$ $9 \times 9 = 81$ $9 \times 8 = 72$ κτλ.
--	--

εε) Μετάθεσις τῶν παραγόντων.

$9 = 9 \times 1$	ἢ	1×9
$18 = 9 \times 2$	ἢ	2×9
$27 = 9 \times 3$	ἢ	3×9
$30 = 9 \times 4$	ἢ	4×9

κτλ.

6) Ἀσκησις.

αα) Πόσας φορές 9 εἶναι $9+9$;
 ἐκ πόσων 9 σύγκειται ὁ 18 ;
 πόσας φορές δύναται τις τὸν 9 ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν 18 ;
 πόσα εἶναι 9×2 ;

ββ) Ποσάκις 9 εἶναι ὁ $18+9$;
 ἐκ πόσων 9 σύγκειται ὁ 27 ;
 ποσάκις 9 εἶναι ὁ 27 ;
 ποσάκις δύναται τις τὸν 9 ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν 27 ;
 ποῖος ἀριθμὸς εἶναι τρεῖς φορές μεγαλειότερος τοῦ 9 ;
 πόσα εἶναι 9×3 ;

3. Στάδιον.

α) Ποῖοι ἀριθμοὶ σχηματίζουσι 9, 18, 36, 45, 54 κτλ.; ($9=9 \times 1$, $18=9 \times 2$ ἢ 5×3 , $36=9 \times 4$ ἢ 6×6).

β) Σύγκρινον.

$9 = 9 \times 1$	καὶ	1×9
$18 = 9 \times 2$	καὶ	2×9
$27 = 9 \times 3$	καὶ	3×9

κτλ.

4. Στάδιον.

α) Προφορικῶς.

Λέγε τὰς σειρὰς 9×1 μέχρι 9×10 .
 Ὡσαύτως 1×9 μέχρι 10×9 .
 Ἐκ τῶν ὀπίσω πρὸς τὰ ἔμπρός.

β) Γραπτῶς.

Γράψον τὰς σειρὰς πλησίον ἀλλήλων.

$9 \times 1 = 9$	$1 \times 9 = 9$
$9 \times 2 = 18$	$2 \times 9 = 18$
$9 \times 3 = 27$	$3 \times 9 = 27$
$9 \times 4 = 36$	$4 \times 9 = 36$

κτλ. κτλ.

B. Διαίρεσις.

2. Στάδιον.

α) Ἐποπτικῶς.

αα) Ἐμπεριέχεσθαι. (Ζητεῖται ὁ πολλαπλασιαστικὸς).

9 ἔμπεριέχεται εἰς τὸν	$9=1$
$9+9=18$	» » $9=2$
$18+9=27$	» » $9=3$
$27+9=36$	» » $9=4$

κτλ.

Ἐκ τῶν ὀπίσω πρὸς τὰ ἔμπρός.

Ἡ λεπτομερέστερον. Ὄταν μετρῶ τὸ 9 διὰ 9, βλέπω ὅτι ἔμπεριέχεται τὸ μέτρον 9 φορές· ὅταν δὲ μετρῶ τὸ 18 διὰ τοῦ 9 βλέπω ὅτι ἔμπεριέχεται τὸ μέτρον 2 φορές· ἢ τὸ 18 εἶναι 2 φορές 9. Συντόμως. $18 : 2 = 9$, διότι $9 \times 2 = 18$ ἢ 9 δύο φορές $= 18$.

ββ) Διαίρειν. (Ζητεῖται ὁ πολλαπλασιαστικὸς).

9 διαιρούμενον διὰ τοῦ	$9=1$
$9+9=18$	» » $9=2$
$18+9=27$	» » $9=3$
$27+9=36$	» » $9=4$

κτλ.

γ) Ἀνάλυσις προβλημάτων προσθέσεως καὶ ἀφαιρέσεως τῆ βοηθεία τοῦ 1×1 , π. χ. $18+27=$; $18=9 \times 2$, $27=9 \times 3$, $18+27=9 \times (2+3)=9 \times 5=45$. $36+45=9 \times (4+5)$ $9 \times 9=81$.

δ) Σύνδεσις μετ' ἄλλων πράξεων καὶ σύνθετα προβλήματα.

αα) $9 \times 1 + 6 = 15$ ββ) $9 \times 10 - 8 = 82$

$6 \times 2 + 6 = 24$ $9 \times 9 - 8 = 73$

κτλ.

κτλ.

γγ) $9 \times 1 + 3 \times 1$

$9 \times 2 + 3 \times 2$

κτλ.

$9 \times 10 - 5 \times 10$

$9 \times 9 - 5 \times 9$

κτλ.

εε) $9 : 9 + 9 : 1 = 1 + 9 = 10$ ζζ) $9 : 9 \times 60 : 6 = 1 \times 10 = 10$

$18 : 9 + 18 : 2 = 2 + 9 = 11$ $18 : 9 \times 54 : 6 = 2 \times 9 = 18$

$27 : 9 + 27 : 3 = 3 + 9 = 12$ $27 : 9 \times 48 : 6 - 3 \times 8 = 24$

κτλ.

κτλ.

ηη) Πολλαπλασιασμός τῆς σειρᾶς 9 σύμμικτος μετὰ προσθέσεως· εἶτα μετ' ἀφαιρέσεως. Σύνθετοι πράξεις.

θθ) $27 + (36 : 9) + \frac{1}{9}$ τοῦ $27 = 29$

$36 - (9 \times 2) - (81 : 9) + 27 = 36$

$(\frac{4}{9}$ τοῦ $45 + 16) : \frac{1}{6}$ τοῦ $54 - 6 = 0$

ε) Προβλήματα.

1. Ὅφειλε τις νὰ πληρώσῃ μετὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ ἔτους 90 φράγκα καὶ ζητεῖ νὰ πληρώσῃ τὸ ποσὸν τοῦτο κατὰ μῆνα. Πόσον ἀναλογεῖ εἰς ἕκαστον μῆνα ;

2. Πόσα μένου ἀκόμη νὰ πληρώσῃ μετὰ 3, 5, 7, 8, 6, 4; 2, μῆνας ;

3. Ἐπλήρωσε τὸ ἀναλογεῖν κατὰ τοὺς 5 πρώτους μῆνας· μετὰ ταῦτα ἐπὶ δύο μῆνας δὲν ἔχει χρήματα· πόσον ὀφείλει νὰ πληρώσῃ ἕκαστον ἐπόμενον μῆνα ;

4. Κατὰ τοὺς πρώτους 8 μῆνας ἐπλήρωσε 63 φράγκα. Πόσα ἀναλογεῖν δι' ἕκαστον τῶν τριῶν τελευταίων μηνῶν ;

5. Πληρῶνει τὸν πρώτον μῆνα 26 φράγκα. Πόσον ἀναλογεῖ ἐκ τοῦ ὑπολοίπου εἰς ἕκαστον τῶν ἀκολουθῶν μηνῶν ;

6. Πόσα ἀκόμη ὀφείλει νὰ πληρώσῃ μετὰ τέσσαρας μῆνας ;

7. Τὸν ἀκόλουθον μῆνα δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ. Πόσον ἀναλογεῖ εἰς ἕκαστον τῶν λοιπῶν μηνῶν ;

8. Θέλει νὰ πληρώσῃ τὰ χρήματα κατὰ τριμηνίαν. Πόσον ἀναλογεῖ εἰς ἕκαστην τριμηνίαν ;

• Η σειρὰ τῶν δεκατέσσαρα.

Σκοπός. Αἱ παύσεις τῶν Χριστουγέννων διαρκοῦσι δεκατέσσαρας ἡμέρας. Τὰ παιδιά ἔρχονται εἰς τὸ Σχολεῖον ἐπὶ 8 ἔτη. Θέλομεν νὰ λογαριάσωμεν πόσας ἡμέρας παύσεων ἔχουσι τὰ παιδιά ἐν διαστήματι τῶν 8 ἐτῶν.

1. Στάδιον.

Ἀρχόμεθα ὡς ἐξῆς·

(Ἐκαστον ἔτος ἔχουσιν οἱ μαθηταὶ 14 ἡμέρας παύσεων· ἐν διαστήματι δὲ 8 ἐτῶν 8 φορὰς 14 ἡμέρας· ὀφείλομεν λοιπὸν τὰς 14 ἡμέρας 8 φορὰς νὰ προσθέσωμεν.

Ποιήσατε τοῦτο .

$(14+14=28, 28+14=42+14=56+14=70, +14=84, +14=98+14=112)$. 112 ἡμέρας παύσεων ἔχουσιν ἐν διαστήματι 8 ἐτῶν.

Βλέπετε πόσον ἐβραδύναμεν διὰ νὰ κάμωμεν τὸν ὑπολογισμόν, ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλος τρόπος εὐκολώτερος.

Ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ἡ βοηθητικὴ ἐρώτησις. Αἱ παύσεις τοῦ Πάσχα διαρκοῦσι μόνον 10 ἡμέρας. Πόσας ἡμέρας παύσεων λοιπὸν ἔχομεν ἐν διαστήματι 8 σχολικῶν ἐτῶν ;

Ἡ γνῶσις τῆς σειρᾶς τῶν δεκατέσσαρα θέλει πολὺ μᾶς διευκολύνει τὸν ὑπολογισμόν· θὰ μάθωμεν λοιπὸν ταύτην ὡς ἐμάθομεν καὶ τὴν σειρὰν τῶν δεκαπέντε· εἰς ποίους ἀριθμοὺς ἀνελύσαμεν τὸν ἀριθμὸν δεκαπέντε ;

(εἰς $10+5$ καὶ εἰς $30 : 2$)

Εἰς ποίους ἀριθμοὺς θ' ἀναλύσωμεν τὸν 14 ;

Γνωρίζετε ἤδη τὰς σειρὰς ἀμφοτέρων τῶν ἀριθμῶν. Διαδρομὴ.

α) $10 \times 1 = 10$ καὶ $100 : 10 = 10$

$10 \times 2 = 20$ $90 : 10 = 9$

$10 \times 3 = 30$ $80 : 10 = 8$

κτλ.

κτλ.

μέχρι $10 \times 10 = 100$ μέχρι $10 : 10 = 1$

6) $4 \times 1 = 4$ και $40 : 4 = 10$

$4 \times 2 = 8$ $36 : 4 = 9$

$4 \times 3 = 12$ $32 : 4 = 8$

κτλ.   κτλ.

μέχρι $4 \times 10 = 40$ μέχρι $4 : 4 = 1$

Δυνάμεθα πρὸς τούτω τὴν σειράν τῶν δεκατέσσαρα καὶ εἰς ἄλλας σειρὰς ν' ἀναλύσωμεν. Ὀνομάσατε τοιαύτας!

γ) $14 = 15 - 1$

δ) $14 = 12 + 2$

ε) $14 = 13 + 1$

ζ) $14 = 7 \times 2$

Θέσατε εἰς τὴν σειράν τῶν ἑπτὰ ἀντὶ τοῦ πολλαπλασιαστοῦ τοὺς παράγοντας αὐτοῦ.

$7 \times 1 = 7 \times 1 = 7$

$7 \times 2 = 7 \times 2 = 14$

$7 \times 3 = 7 \times 3 = 21$

$7 \times 4 = 7 \times (2 \times 2) = 28$

$7 \times 5 = 7 \times 5 = 35$

$7 \times 6 = 7 \times (2 \times 3) = 42$

$7 \times 7 = 7 \times 7 = 49$

$7 \times 8 = 7 \times (2 \times 4) = 56$

$7 \times 9 = 7 \times (3 \times 3) = 63$

$7 \times 10 = 7 \times (2 \times 5) = 70$

$7 \times 11 = 7 \times 11 = 77$

$7 \times 12 = 7 \times (2 \times 6) = 84$

Ποιοὶ παράγοντες δύνανται ν' ἀναλυθῶσιν;
Ὀνόμασον τὰς σειρὰς, εἰς τὰς ὁποίας ὁ παράγων 2 ὑπάρχει.

$7 \times 2 = 7 \times (2 \times 1) = 14$

$7 \times 4 = 7 \times (2 \times 2) = 28$

$7 \times 6 = 7 \times (2 \times 3) = 42$

Ποῖαι σειραὶ σχηματίζουν τοὺς ἄλλους παράγοντας;
Τι εὐρίσκομεν ὅταν πολλαπλασιάσωμεν τὸν παράγοντα 2 ἐπὶ 7;

$(7 \times 2) \times 1 = 14 \times 1 = 14$

$(7 \times 2) \times 2 = 14 \times 2 = 28$

$(7 \times 2) \times 3 = 14 \times 3 = 42$

$(7 \times 2) \times 4 = 14 \times 4 = 56$

$(7 \times 2) \times 5 = 14 \times 5 = 70$

$(7 \times 2) \times 6 = 14 \times 6 = 84$

Μέχρι τίνος δυνάμεθα κατὰ τὸν ἄνω τρόπον νὰ προχωρήσωμεν;
Εἰς ποίας ἄλλας σειρὰς πράττομεν τὸ ἴδιον;
Κοιπὸν ἐπαναλάβετε ἀμόγη μίαν φορὰν τὴν σειράν τῶν δεκατέσσαρα.

A. Πολλαπλασιασμός.

2. Στάδιον.

Λοιπὸν θὰ λογαριάσωμεν κατὰ διαφόρους τρόπους τὴν σειράν τῶν δεκατέσσαρα (μέχρι 14×10).

α) Διὰ προσθέσεως.

$14 = 14 \times 1$ καὶ $14 \times 1 = 14 + 0 = 14$

$14 + 14 = 28 = 14 \times 2$ $14 \times 2 = 14 + 14 = 28$

$28 + 14 = 42 = 14 \times 3$ $14 \times 3 = 28 + 14 = 42$

$42 + 14 = 56 = 14 \times 4$ $14 \times 4 = 42 + 14 = 56$

$56 + 14 = 70 = 14 \times 5$ $14 \times 5 = 56 + 14 = 70$

$70 + 14 = 84 = 14 \times 6$ $14 \times 6 = 70 + 14 = 84$

$84 + 14 = 98 = 14 \times 7$ $15 \times 7 = 84 + 14 = 98$

$98 + 14 = 112 = 14 \times 8$ $14 \times 8 = 98 + 14 = 112$

$112 + 14 = 126 = 14 \times 9$ $14 \times 9 = 112 + 14 = 126$

$126 + 14 = 140 = 14 \times 10$ $14 \times 10 = 126 + 14 = 140$

β) Διὰ προσθέσεως τῆς δεκάδος καὶ τῆς σειρὰς τοῦ 4.

$14 \times 1 = 10 \times 1 + 4 \times 1 = 10 + 4 = 14$

$14 \times 2 = 10 \times 2 + 4 \times 2 = 20 + 8 = 28$

$14 \times 3 = 10 \times 3 + 4 \times 3 = 30 + 12 = 42$

$14 \times 4 = 10 \times 4 + 4 \times 4 = 40 + 16 = 56$

$14 \times 5 = 10 \times 5 + 4 \times 5 = 50 + 20 = 70$

κτλ.

γ) $14=15-1$

$$14 \times 1 = 15 \times 1 - 1 \times 1 = 15 - 1 = 14$$

$$14 \times 2 = 15 \times 2 - 1 \times 2 = 15 - 2 = 28$$

$$14 \times 3 = 15 \times 3 - 1 \times 3 = 15 - 3 = 42$$

$$14 \times 4 = 15 \times 4 - 1 \times 4 = 15 - 4 = 56$$

$$14 \times 5 = 15 \times 5 - 1 \times 5 = 15 - 5 = 70$$

δ) $14=12+2$

$$14 \times 1 = 12 \times 1 + 2 \times 1 = 12 + 2 = 14$$

$$14 \times 2 = 12 \times 2 + 2 \times 2 = 24 + 4 = 28$$

$$14 \times 3 = 12 \times 3 + 2 \times 3 = 36 + 6 = 42$$

$$14 \times 4 = 12 \times 4 + 2 \times 4 = 48 + 8 = 56$$

$$14 \times 5 = 12 \times 5 + 2 \times 5 = 60 + 10 = 70$$

κ. τ. λ.

ε) $14=13+1$

$$14 \times 1 = 13 \times 1 + 1 \times 1 = 13 + 1 = 14$$

$$14 \times 2 = 13 \times 2 + 1 \times 2 = 26 + 2 = 28$$

$$14 \times 3 = 13 \times 3 + 1 \times 3 = 39 + 3 = 42$$

$$14 \times 4 = 13 \times 4 + 1 \times 4 = 52 + 4 = 56$$

$$14 \times 5 = 13 \times 5 + 1 \times 5 = 65 + 5 = 70$$

κτλ.

(Ακολουθεί)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ.

Περιεχόμενα του 8 φυλλαδίου του μηνός Αυγούστου.

Λόγος περί εκπαίδευσεως άπαγγελθείς έν τῷ Φιλεκπαιδευτικῷ Συλλόγῳ Ἀδριανουπόλεως ὑπό τοῦ καθηγητοῦ τοῦ έν αὐτῇ γυμνασίου κ. Βασιλείου Γρηγοριάδου.— Ἀπομνημονεύματα τῆς κατά τήν Εὔβοιαν καὶ Σκύρον ἐκδρομῆς μου, ὑπό Μιλτιάδου Ἴ. Βρατσάνου.— Τὸ ἀριθμεῖν έν τῇ τρίτῃ τάξει ἐκ τοῦ Rein, ὑπό Σπυριδωνος Μιχαηλίδου Ὀλυμπίου.

Σ. Τὰ ἀπό τοῦ τούτου μέχρι τοῦ 12ου φυλλαδίου τοῦ περιοδικοῦ θέλουσι διανεμηθῆ εἰς μόνους τοὺς πληρώσαντας ἐκ τῶν συνδρομητῶν. Ἐκφράζομεν τὴν λύπην μας, ὅτι έν τοιοῦτον περιοδικὸν δέν εὔρε τὴν ἀπαιτουμένην προθυμίαν ἐκ τῶν δημοδιδασκάλων· τοῦτο εἶναι έν σύμπτωμα τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς παιδείσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἐκπαίδευσεως ; . . . Οὐδὲ εἰς έν φυλλάδιον ἔχει γίνεαι συνδρομητῆς ! . . και ὅμως ἐξοδεῖαι εἰς φυλλάδας ἀχρήστους χιλιάδας δραχμῶν.